Богданів Синок

Історичне оповідане на основі російського романа О. Рогової написав В. Щ.

І ДРУГІ ОПОВІДАНЯ

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА
„УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ"
ВІННІПЕГ, КАНАДА.

КНИЖКИ, ЯКІ КОЖДИЙ УКРАЇНЕЦЬ ПОВИНЕН МАТИ В СВОЇЙ ХАТІ.

Всесвітна Історія, М. Грушевського Часть І. і ІІ. 2.00
Відвдячив ся. 1.00
Соняшний Промінь. ..... .80
Син України. 2.50
Огляд Історії України. (в оправі) ... 1.10
Коротка Історія України. (в оправі) . 1.10
Кудеяр. М. Костомарова. 1.25
Перший Горальник. ..... .25
Велика Мапа України ..... .50
Суд Чотирох. ..... .40
Спартак. ..... .30
Хмельниччина в Галичині. ..... .20
Шкільні Образки. ..... .10
Стилїстика, Поетика і Реторика. ... .20
Культура, Національність і Асиміляція. .30
Як Осягнути Успіх. ..... .20
Коли Зійшло Сонце. ..... .30
Панські Жарти. І. Франка. ..... .40
Як Люди Навчились Числити. ..... .10
Українці Як Народ. ..... .05
Гайдамаки (Шевченка з ілюстраціями) .60
Крівава Книга. ..... .50
Українська Революція: Замітки і матеріяли до історії української революції. Павла Христюка, том І. і ІІ. 1.30

Сї книжки замовляйте в Книгарни „Українського Голосу", висилаючи замовлене на адресу:

UKRAINIAN VOICE
WINNIPEG, — Box 3626. — MAN., CANADA

Богданів Синок

ІСТОРИЧНЕ ОПОВІДАНЄ

На основі російського романа О. Рогової

написав

В. Щ.

І Другі Оповіданя

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА
„УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ"
ВІННІПЕҐ, КАНАДА.
1921

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
University of Toronto

https://archive.org/details/bohdanivsynokist00shch

БОГДАНІВ СИНОК.

Тимош втікає у Січ.

Був душний вечер у липни. Степом здовж Дніпра їхало на конях пятнайцять козаків. Та не були то вольні, січові козаки-запорожці, а королївські, реєстрові. Видко то було по їх коротких жупанах, по круглих шапках, по однаковій у всіх збруї. На однім, що їхав передом, був і жупан красший, синїй, з золотими шнурами та з кутасом на рамени і червона шапка з золотим вилогом і французька шабля висаджена дорогим камінєм. То був сотник — пан Богдан Хмельницький. А при нїм на татарськім кони їхав восьмилїток-хлопець — викапаний сотник, синок його Тимош.

Тату, а скоро вже буде та кріпость, Кодак?

— Потерпи, козаче, отаманом будеш! — осміхаючись, відповів батько.

— А він рад би вже й нинї покозакувати у Січи! — озвав ся молодий козак Смольчуг.

— І як рад би! — скрикнув Тимош.

— Час тобі ще! Перше на Дніпрові

пороги надиви ся! — сказав Богдан.

— А так, Тимошу, час ще! — поправив старий козак, Ганжа. — Батькова правда. Не козак, хто проти води порогів не переплив, анї з Татарином не змірив ся. Такого і в козаки не приймуть.

— Або-ж я, діду, порогів чи Татарина бою ся? Нехай лиш тато пустять!

Богдан суворо оглянув ся. Всї вмовкли. Тимош посумнїв. Нарештї він підвів голову і спитав:

— А можна менї, тату, трошки наперед поїхати?

— Можна, сину. Тут рівно і трава вилягла. Татарин нїгде не сховав ся.

Тимош стягнув коня і став справно у стременах. Кінь стрепенув ся, захрапів і почвалав. То стримував його, то крутив ним на місци Тимош, то знову гнав, ледви доторкаючись землї, підкидав шапку в гору і на лету хватав її справно.

— Славний він в тебе їздець, Богдане! — казав Ганжа. — Знатний козак буде!

Богдан лиш кивнув головою і почвалав за Тимошем. За ним всї козаки. Аж от і замрів перед ними Кодак.

Перші козацькі повстаня під проводом отамана Тараса Трясила і Наливайка дали привід до того, що польський уряд при помочи французьких інжинїрів побудував сильну кріпость і поставив в нїй військо, щоби простий народ не мав доступу до

Січи і не знаходив помочі в козаків. А бувало таке, що народ утікав до Січи громадами в козаки, щоб звільнити себе від тяжкої панщини-кріпацтва. З побудованєм кріпости мало те все урватись. Запорожська Січ булаб ослаблена, а народ по селах мали удержувати в карности наємні королївські козаки, яких списувано в реєстри. Реєстровими козаками управляв тоді польський коронний гетьман, Станислав Конецьпольський. Він то вислав тепер сотника Богдана Хмельницького в Кодак довідати ся, що діє ся на Запорожи. Їхав Богдан, їхали з ним козаки, але чим близше був Кодак, тим щирійше бажали вони йому в душі погибелї, бо в серци були вони прихильні і розростови Запорожської Січи і тим українським утікачам, що кидали свої оселї, щоби стати Запорожцями.

Козаки підїхали під кріпость. Великий деревляний будинок був окружений валом і ровом. На чотирох рогах були вежі, а з веж крізь вікна визирали гармати. На валах стояли менші пушки. Коло пушок ходила варта в французьких мундурах. А довкола кріпости було нїби жидівське місточко. На борзї поставлені крамниці і шинки, аж кипіли робітниками і Жидовою. А між робітниками було всяке — і Москалї і Поляки і Литовцї і Волохи і Вірмени і Турки.

До панів козаків зараз кинули ся Жиди. Той до себе просить, а той до себе, а всї

кричать, захвалюють, що мають. Ледви позбув ся їх Богдан. Довідавшись, що в кріпость на ніч нікого не пускають, бо лякають ся зради, він вернув ся до Жидів. Та тут вже спритний Янкель заплатив усім відступне, щоб лиш взяти козаків до себе. Його Хайка зараз накричала на жиденят, щоб поховались по кутиках, а сама кинулась варити тетерю з риби та вівсяну кашу. Жид метнув ся за горівкою і пивом. А тимчасом Богдан з Тимошем і козаками пішли оглядати кодацький поріг на Дніпрі. Один старий Ганжа лишив ся з Янклем. Він не даром лишив ся. За кілька червінців довідав ся від Янкля, що січовий отаман Сулима, розбив недавно в степах Татар і вертає у Січ. То було Ганжі на руку. В тайні задумав він покрадиємки скочити до козаків, спровадити Сулиму на кодацьку кріпость і знищити її. За кілька нових черзінців Янкель дав йому навіть провідника до козацького табору.

Повечерявши, Ганжа пошепки сказав Богданови, що поговорив би з ним про щось важне, але на дворі. І вони вийшли. — Що воно буде? — погадав собі Тимош і гайда крадькома за ними на підслухи! Ганжа розповів Богданови про свій плян.

— Чого-ж ти хочеш? — спитав Богдан. — Ідеш то йди на безголовля, а мені що до того.

— А то, батьку, — каже Ганжа — що

я хочу поїхати зі Смольчугом так, що-б другі не знали. Смольчуга я виплекав, знаю його, а другим, такому Іванови Злому або Іляшеви Караїмовичу, недовіряю.

— Добре! — відповів Богдан — менї все одно, хоч я тут не виджу великого толку. Не надійшов ще слушний час!

— А доки-ж бо ждати? Та французська шопа для мене сілю в оцї; зараз розніс би її! — сердив ся Ганжа.

— Всї ви козаки, однакові! — сказав сотник. — Що-ж з вами почати? Без сили рвете ся до бою!... Роби вкінци як хочеш, хочби і проти моєї волї, але роби осторожно, щоби і мене в біду не втягнути! Але цить, тут хтось є!

З трави вискочив Тимош. Богдан і Ганжа скрикнули: Свят! Свят! Свят! — і перехрестили ся.

— Не бій ся, тату, то не вовкулак! — заговорив Тимош. — І нагайки не піднимай, бо я не бою ся. Ганжа в праві, що хоче йти до козаків. І я з ним пійду, батьку!

— Ти, до козаків? такий приземок!

— Або-ж то мало хлопців з козацтвом у походи ходить? А Смольчуг не ходив?

— Ходив, ходив, а ти не пійдеш і не втечеш, бо на ланцюг привяжу!

—Добре! — сказав Тимош і мовчки вертав з батьком спати. На постели Богдан казав Тимошеви кластись від стїни, а сам ліг з краю з обережности. Не помогла

обережність. Рано Тимоша не було в хаті. Богдан наробив крику. Хотів побити жидів за те, що хлопця пустили. Але догадав ся скоро, що рейвах жидів викликав би збіговище і в кріпости могли-б довідатись про втечу сина до козаків. То-ж посердившись трохи, відшукав Івана Злого і так сказав до него:

— Не даром тебе, Іване, звуть Злим. Тебе і до чорта можна-б післати. Ти чув, куди вибрав ся Ганжа зі Смольчугом?

— Чув, батьку!

— І знаєш що й Тимош поїхав з ними?

— Знаю! Я також хотів їхати...

— Добре! Їдь, здоганяй, але маєш мені вернути з Тимошем. Що хочеш, те й роби, аби він мені цілий вернув домів. Розумієш?

Іванови Злому мов копу червінців дав. Осідлав коня і нікому слова не повівши, поїхав.

Тимош козакує.

Здурив Тимош Ганжу. Сказав, що батько позволив йому їхати і Ганжа повірив, взяв Тимоша з собою. Коли Богдан висилав за сином погоню, він з козаками доїздив вже до козацького табору.

Козацький табор був омурований довкола возами. Між возами, при полотняних будах, чи шатрах козаки варили вечерю. Хто варив, а хто чистив одежу, або курив

люльку, або лежав лежнем, позїхаючи та спочиваючи. І тут було кількох жидів, яких і в пеклї не бракне. В скринях возили вони за козаками всюди свій крам — торгували. Одного лише не було в них— горілки. Бо за пияньство в походї смерть була козакови.

В більшім отаманськім шатрі з турецької матерії, на великій, атласовій подушцї сидів по турецьки, підібравши під себе ноги, Сулима. Виглядав як паничик — тонкий, делїкатний. Лише зелїзна воля, перед якою все тремтїло, зробила його отаманом. Він пакав з люльки так само, як товариш його, великан і силач, Павлюк. Ганжа і Смольчуг привитали їх обох як давних, добрих знакомих.

— Здорові, панове! — промовив до них Ганжа.

— Здоров і ти, старий друже! — відповів Сулима. — Яким тебе вітром сюди принесло? — спитав Павлюк.

— А яким, як не ляцьким! — відповів Ганжа.

— Та ви, бачу — каже Сулима — і ляцькі опанчі повдягали?

— Опанча не шкіра, скинемо, коли скажеш.

— А що менї вам казати! Досить менї своїм приказувати — жартував Сулима. — Служіть ви вашому королеви за гроші чи опанчі, а ми собі послужимо за дурно. Бо

й по що нам гроший? Сьогодня здерли з Турків тільки, що ви того й за десять літ на королївській службі не заробите. Неправда, Павлюче?

Тимош стояв з заду та з острахом слухав розмови. Він мало що не тремтїв перед тим Сулимою, що кілька годин тому був пострахом Турків! Він з єще більшим страхом дивив ся на великана Павлюка, що потрафить рукою зігнути підкову, вирвати дерево з корінем або шкіру з мясом у розлюченого бика. Се-ж йому оповідав Ганжа, а старий Ганжа не бреше. Се правда! Ану-ж тепер чи Сулима, чи Павлюк спитають його за чим прийшов? Що він їм скаже! Чи скаже, що батько пустив його до козаків? Здурить їх, як Ганжу? Але-ж то неможливе! Таких лицарів не здурить! А що тодї буде, коли вони довідають ся правди? Такі думки шибали по голові Тимоша і він тряс ся як в пропасниці.

— А то що за хлопчина? — показав на него Сулима.

Тимош погадав собі, що він вже знає його провину, що всї його вже знають. Він впав на колїна і крізь плач промовив:

— Я здурив діда Ганжу! Простїть менї! Я втїк сам від батька до козаків! Батько не позволив! Карай мене, пане отамане!

Сулима здивував ся і осміхнув ся:

— На всїх таких, як ти, в нас і шнурків не стало-б.

А старий Ганжа почіхав ся в голову й каже:

— Бач, чортеня! буде мені тепер від пана сотника за твою пустоту!

За пару хвиль і Сулима і Павлюк довідались від Ганжі, що стало ся.

— Ну! — сказав Павлюк, підносячи Тимоша на руки, мов перо — не гнївай ся, друже на него. Ранок мудрійший від вечера. Син скорійший від батька. Богдан зробив би те саме, що й Тимош. Але він еще важить ся. Добре! А спок його переважить. Знатний козак буде!

Повечерявши козацької саламахи та меду з Павлюкової пасіки, вони повлали стрівоженого та знеможеного Тимоша спати, а самі до білого дня розмовляли та радились. Рано отаман дав козакам приказ, рушити в дорогу до Дніпра, де на недоступнім острівци були поховані козацькі чайки. Ніхто не важив ся питати на що й по що. Всї зібрали своє манатє, розціпили вози, посїдлали конї, вичистили збрую і рушили. Стали над Дніпром. До острова треба було дістати ся вплав. Отаман табор з жидами під вартою казав лишити на березї. Він їздив на кони й командував:

— Взяти лиш по одному кітлї на кілька куренїв. Варити по черзї будете. А крупи і сіль кождий бери з собою. Пороху, кілько дасть ся!

Вість, що отаман веде запорожців на

кріпость Кодак, блискавицею обігла весь табор. Все було одушевлене і раде, все рвалось до діла. З всіми порав ся по козацьки й Тимош, хоч Ганжа радив йому лишитись в таборі.

— Не козак — повторив Тимош — хто против води не переплив Дніпрових порогів!

— На чайці то ще пів біди, — каже Ганжа — але до острова дістатись!

— Я вмію плавати, діду! — весело сказав Тимош. І він з козаками пустив ся вплав по Дніпрі.

Вода рвала в низ, а тут треба було просто на поперек до острова плисти. Зразу Тимош добре держав ся, але помалу почав ослабати. Все-ж таки перед дідом соромно було признаватись!

Гей, хлопче, на коня підсаджу! — говорив йому Ганжа.

— Ні, діду! — відповідав захлистуючись Тимош. Нараз він тільки булькнув під воду.

— Мати Божа! — скрикнув Ганжа. — Хлопця риби з'їдять!

Раз єще виринула Тимошева голова з води. Ганжа вмить кинув ся туди, за чуприну вхопив хлопця, видобув з води, перекинув через коня і одною рукою притримуючи, другою доплив до острова.

На березї Ганжа при помочи козаків ледви відтер Тимоша. Його положили на козацькій одежі і прикрили бурками.

— Го, го, — сказав підходячи Павлюк — видко, не так воно й легко козаком стати, як тобі, Тимоше, здавалось. Перша проба — а вже не видержав! А як же буде на порогах?

Тимош не озивав ся. Йому було встидно, що він тільки клопоту наробив Ганжі і козакам. Та не вдовзї він зовсїм прийшов до себе.

Серед острова в глубокім ярі, козаки розташувались коло вогнів. Тут мали повечеряти, заночувати, на другий день поладити чайки і в ніч поплисти на кріпость. Веселі розмови і жарти блискали як полумя огнів. Аж тут щось на скалї замріло. Всї схопились та за пістолї.

— Та се Злий! Іван Злий! — скрикнув, приглянувшись, Ганжа. — Втїк також від сотника.

Іван Злий підійшов до козаків і сказав:

— Здорові були ! Приймете до свого коша?

— А хто тебе знає? — спитали.

— Я! — сказав Ганжа.

— І я! — озвав ся Смольчуг.

— І я! — додав Тимош.

— Два козаки і пів козака — то порука хоч яка! — засміяв ся Павлюк.

Тимош трохи збентежив ся, але не відступив, почув тут свою вагу.

— А можеш за него ручити? — спитав Сулима в Ганжі.

— Ручити можу. Добрий козак, хоч розюшений, то й отамана вбив би.

— Гарно ручить! — сказав Павлюк. —І три вони певно так само поручать.

— Не инакше! — озвались Смольчуг і Тимош.

—Що-ж приймете тепер? — питав знову Злий. — Послужу вам вірою і правдою!

— Та вже приймемо! — згодились козаки і розійшлись між ватри.

Іван Злий, наплївши перед Ганжею і Тимошом як він втікав від сотника, в души сміяв ся злобно і уплїтав кашу з казанка, аж вуха в него трясли ся.

Тимош під Кодаком.

Ніч ясна була, коли Сулима з козаками став під кріпостю. І в кріпости і межи жидами все спало. Ганжа, що знав вже всї входи і заходи, став тепер у великій пригодї.

— Тепер наша пора! — сказав отаман. — Слухайте-ж, братя! Нї в кріпости нї в жидівськім гнїздї не лишите нікого в живих, що-б нїхто не подав вісти коронному гетьманови. Зрозуміли?

— Зрозуміли, батьку отамане! — відповіли глухо козаки.

Козаки подїлились на дві части. Більша часть під проводом Сулими і Павлюка з криком вдерлась відразу на мури кріпости. Друга часть — а в нїй був Тимош зі своїми.

— бігцем пустила ся до жидівських крамків і окружила їх довкола. Тут отаманив Ганжа. З добутими шаблями ждали всї нетерпиливо його приказу, а більше всїх нетерпеливо ждав Тимош. Його щось мов тягло передовсїм до хатини Янкля. Тимош і Смольчуг стояли під нею, біля самого вікна.

А в Янкля було тихо. Тимош глянув крізь вікно — пусто. Йому аж лекше стало на души. Він ще не став козаком-запекою, що може дивитись на кров, чия вона не була-б.

Нараз залунав крик: бий! Козацтво шершенями кинулось на доми. Хто відки вискочив, тільки світа бачив. Калюжі крови зачервонїли по землї, зойки жінок і старечі.

Ганжа, Смольчуг і Тимош влетїли до Янкля.

— Ось враже насїнє! — крикнув Ганжа — куди воно розсипалось?

Він зі Смольчугом обшипорив всї закамарки — нїгде не було нїкого. Вони пігнали дальше; не замітили, що Тимош остав ся на місци. Він пару хвиль з вікна дивив ся на різню і пролив крови. Його хлопяче серце здрігалось і очи відвертались. Але видко так треба! — подумав собі, коли не міг знайти відповіди на питаня, що йому при тім насувались. Та не вдоволив ся. Чи без того годї обійти ся? Чому так треба? — питав себе і що-б не бути гіршим коза-

ком ніж инші, підніс в гору шаблю для відваги і вже хотів вийти. Нараз почув — під помостом щось заскомліло, щось — мов плач дитини. Він став роззиратись уважнійше. Між грубкою а стіною був темний куток. За малий куток, що-б сховатись. Але Тимош влїз і туди. Плач тепер було чити виразно зі споду. Спробував поміст — він подав ся, дві дошки впали — і Тимош скочив у льох. Побачив налякану Хайку, що зацитькувала дитину і засланяла другі діти.

— Де Янкель? — гукнув Тимош.

— Не губіть, паничу! — шепнула Хайка, падаючи на коліна.

— Не бій ся! Де Янкель?

— Нема, поїхав, — відповіла Хайка. — не губіть нас, паничу, не викрийте! — благала.

Тимошеви стало жаль Хайки і дрібних дітий.

— Добре! — сказав — сидіть тут тихо!

Він вискочив на верх. Козаки вже перебили всю жидову і зносили на купи добичу.

Тимчасом в кріпости кінчилась така сама робота. Напад був такий наглий що комендант, Маріон, ще не встиг розібрати в чім діло, як вже його Французи були розбиті. Маріон погиб рівно-ж. Коли вість про побіду вийшла з кріпости, всї козаки з під жидівських буд посипали гурмою в кріпость — на бенкет. Тогди Тимош сказав Хайці,

що-б не виходила, поки він не верне.

— А їсти дітям? — спитала Хайка.

— Сиди! — сказав Тимош — я тобі принесу.

— Великий Єгова! — зраділа Хайка.

Але Тимош вже не чув, побіг за козаками.

До пізної ночи гуляли в замку козаки. Горівки був цілий став, а вина — в брід. Не привикши до вина, козаки горівкою його підкріплювали і пили, чим хто запопав — кублами, збанами, пригорщами. Аж о півночи вдалось Тимошеви відійти від Ганжі, що пяний захропів на своїй будці поруч з иншими. Він за пазуху свого широкого козакина сховав фляшку вина, білий хліб, кусень баранини, а в шаравари напхав паляниць, сухарів, цибулї. Перекравшись попри пяних і сплячих, вийшов з кріпости і спотикаючись на трупах, задихавшись, прийшов до Хайки. Застав там і Янкля, що нікуди не їздив, а з соломи виліз аж тогдї, коли козаки забрались. Тимош кинув принесене і мерщій почав бігти назад, у кріпость.

Тимош позбуваєть ся свого ворога.

Тимош вже доходив до кріпости, коли схватили його чиїсь сильні руки і почали вязати шнурами. Хоч було темно, він пізнав Івана Злого.

— Чого хочеш від мене? — кричав Тимош.

— Мовчи, щеня! я тебе навчу батька

слухати! — говорив Злий і вязав дальше.

Але не докінчив. Як яструб злетів на него Павлюк. Переляканий Злий пустив Тимоша, та отямившись кинув ся до шаблї. Павлюк лиш здвиг плечима.

— Коли-б з тебе не була така скотина, — сказав — може-б я з тобою зміряв ся. А так... — І він одним ударом кулака видрулив Злому з рук шаблю, зняв посторонки з Тимоша, звязав ними Злого і завдавши собі на плечі, як мішок, з Тимошем пійшов до кріпости.

Другого дня рано, козаки, витверезившись хотїли ще пограбити де що, але грізний отаман сказав коротко: „в дорогу!" Кільком неслухняним зрубав, як маківки, голови, а се відразу поставило всїх в ряди. Позабиравши чайки на плечі, козаки степом вертали до свого табору.

В таборі першим дїлом було — осудити Івана Злого. Між чотирма земними окопами в серединї, на переверненій бочівцї, засїв отаман. Над ним повівало застромлене в землю, червоне козацьке знамя. Коло отамана засїв писар з великим каламарем на гузику, з аркушем паперу, печаткою, воском і огарком свічки. Тут-же стояла старшина з бунчуком і булавою а побіч старшини курінні отамани з грубими палицями. А дальше колесом поставало козацтво. Довбуші вдарили в кітли. Перед Сулиму привели Злого. З лївої сторони стояв пошкодований Тимош, з пра-

вої — Павлюк, що обжаловував.

— Павлюче! — озвав ся отаман — що маєш сказати на обжалованого?

— Козак Іван Злий — почав Павлюк —підступом звязав Богданового сина, Тимоша Хмельницького, якого всї ми знаємо, щоб заподіяти йому лихо.

— А ти що на те? — спитав Злого Сулима.

— А я скажу те, що Тимош знюхав ся з жидами, з Янклевим родом; за те я його і звязав, — відповів Злий.

Козаків, мов громом ударило. Тимош став як полотно. Ганжа поскочив до Злого.

— Брешеш , враже! — крикнув.

Але Сулима махнув булавою, що-б відступив ся і спитав тепер Тимоша:

— Як воно було?

Тимош поблїд ще дужше. До негож підійшов Павлюк і ласкаво промовив:

— Не бій ся, синку, скажи отаманови щиру правду. Я з тобою, ти безпечний.

Тимош, глянувши з вдячностю на двох своїх спасителїв, Павлюка і Ганжу, розповів усе, як було.

Вислухавши все, Ганжа не вдержав ся:

— Бач, чортеня! що вигадав! жидів годувати! А вони тепер коронного гетьмана спровадять на нас! Най би тебе синку відьми з'їли!

А инші козаки подїлились: одні оправдували Тимоша, другі обставали за Злим, від

казуючи на Павлюка. Однак Павлюк не забув язика.

— А чого-ж ти — спитав він тепер Злого, — сам не перебив тих жидів, коли їх бачив? Чого вязав Тимоша потайки? До Ляхів хотів утїкати з ним! он-що!

—Правду каже Павлюк! — загуділи козаки. — До Ляхів хотів утїкати собака! — І палиці їх піднялись вже над головою Злого.

Побачивши, що не жарт, Злий признав ся до всего по правдї, як його висилав Богдан в погоню і як він глядав лише хвилї, коли-б міг Богданову волю сповнити.

— А нам казав, що служитиме вірою і правдою! — кричали козаки і знову обступили Злого. Були-б убили, коли-б не Павлюк.

—Чи позволиш, отамане, — спитав Павлюк — зробити, як хочу?

Отаман потакнув булавою.

— Ото-ж — сказав Павлюк — най так буде: я Злого звязав, до мене він належить, нехай-же сам я з ним і справлю ся.

— Добре! Згода! — загули козаки.

Павлюк звязав знову Злого, взяв за конець шнура і потяг в степ за собою.

— Пропав нї за цапову душу! — говорили собі козаки.

А Павлюк далеко в степу розвязав Злого, дав йому легкого штовханця в карк і сказав:

— Гони на чотири вітри, що-б тут тобою не пахло! Павлюк міг би тебе задавити як муху, але хрест на нім є і серце милосердне в него.

Тимош спасає своїх товаришів.

Чого Ганжа побоював ся, те і стало ся. Захланний на зиск Янкель подав вістку коронному гетьманови про зруйноване кріпости. Гетьман вислав против козаків своїх реєстровців. Козаки попали ся несподівано в засідку. Не видержали битви, полягли. Мало хто і втік. А вся старшина — отаман Сулима, Павлюк, Ганжа, Смольчуг і Тимош попали в полон. Їх всїх крім Тимоша, приставили до королївської столиці, до Варшави— під суд. Тимоша визволив з полону батько. Сотникови реєстрових козаків, що знав ся з можними панами і в ласках був у самого польського короля, визволити сина було легко. А все таки він наїв ся чимало страху. Він міг скоро стратити в панів всю віру. Всяке могло думати: коли Богданів синок знюхав ся з козаками, то не без того воно, що-б і батько з ними не знюхував ся. Його могли слїдити і вислїдити за скоро. А того Богдан дуже не хотів. То-ж аби зискати більшу віру в польських панів, він поїхав до них у Варшаву з поклоном, взявши з собою й Тимоша. А було тих панів у Варшаві тогдї тьма тьменна. З'їхались всї на сойм, що мав видати засуд на поло-

нених козацьких старшин. Коло палати, де радив сойм, що дня від рана до вечера, збирав ся народ густими товпами. Приганяла його сюди цікавість. Всї говорили лише про увязнених козаків. І всї були свято переконані, що їх не помилують. Але нїхто не знав, яка буде їм кара. І всї були цікаві.

Богдан мав такі ласки в великого канцлєра коронного, Оссолинського, що в Варшаві з сином заїхав до його палати. Хлопчина чув ся не свій в величезнім, богатім домі, де роїло ся панами і їх слугами і військом. Він боязко ховав ся все за батькові плечі. А коли батько виходив на місто, сидів у призначеній для себе кімнатї, сам не знаючи, що почати. А до того-ж трівожила його думка про те, що станеть ся з приятелями. Жаль йому було дуже Ганжі, Павлюка, Смольчуга а навіть грізного Сулими. Кілько разів батько вернув з міста, він все кидав ся на стрічу йому з питанєм:

— Татку, а що? вже? скінчив ся вже сойм?

А батько все відповідав щось жартом. Та в кінци прийшло йому не до жартів. От він і відрізав раз Тимошеви:

— А тобі що до того? Ще їм голови постинають!

— Як то? — спитав майже крізь плач і сердито Тимош. — Такий ти, тату, козак? Твоїх братів мають вішати, а тобі анї в гадцї вставитись у панів за ними. А менї їх

жаль! Ганжа спас мене від смерти на Дніпрі, Павлюк оборонив мене перед козацьким судом, а тобі все байдуже. Коли так, то я не твій син хиба. По що було мене визволювати? Нехай би були повісили! — І Тимош голосно заплакав.

Богдан дуже любив сина. Сердив ся на него і давнійше дуже рідко. А тепер бояв ся. Бо ану-ж знову втіче...

Ну, не плач, — ласкаво промовив він. — Коли-б тільки можна, я все зробив би, що-б їх увільнити.

— Як не можна? Ти не хочеш! — уперто відповів Тимош. — Коли ні, то ні! Нехай і мені відрубають голову! Я те-ж ходив на Кодак!

— Та буде вже, буде! Будь чемний, синку! Не плач! Я вже піду до пана канцлєра. Попробую. Хто знає... може ще все буде добре.

— Татку! — скрикнув Тимош. — Коли бодай Павлюк і Ганжа остануть живими, я все тебе буду любити і слухати.

Минуло кілька днів. Тимош знову почав тратити надію. Підслухавши розмову батька з панами, довідав ся, що сойм усіх козаків засудив на смерть.

— Татку, а що? — спитав він.

— Цить, синку! — потішав Богдан. — Атаман пропав, а других може і увільнимо.

Такі розмови між сином а батьком повтарялись що дня, аж до того часу, на який назначено виконанє кари.

На широкій площі поставлено шафот, таке підвисшенє з дощок, де станула колода і при ній кат з топором. Шафот обступили довкола товпи народа. Були там всї пани з прислугою, шляхта з жіноцтвом і дїтьми, козаки реєстрові і запорожські і всяка всячина — купцї, ремісники, робітники, селяни з околицї. Всї ззирались то на ката, то на двох послів від татарського хана, що приїхали подивитись, як покотять ся голови їх недавних ворогів і переможців. Короля не було. Але його заступали два канцлєри — Оссолинський і Радзівіл.

В товпі стояв також Богдан з Тимошем. Богдан був сумний, хоч рад був удавати веселого і до кождого усміхав ся. А Тимош поблїд, змарнїв, висох. Він стояв мов у землю вкопаний. Нараз на скрутї з вулицї показались засуджені. Всї були в якихсь блазенських плащах і зі скрипками в руках — на посміх. Їх вела військова сторожа. Народ втишив ся.

— Тату, а помилуванє? — спитав глухо Тимош.

— Тихо синку! — відповів батько і оглянув ся, чи хто не чує.

Сулима твердо вступив на шафот. Здій мив з шиї малий образець, поцїлував і передав священикови, що стояв коло него.

— Я бажав би, — сказав — щоб менї дали його до труни.

— Станеть ся, відповів духовник, благословляючи його святим хрестом.

Сулима зітхнув, поклонив ся на всї чотири сторони, глянув раз на ката, розпняв ковнїр і поклав голову під топір. Топір в сильній руцї ката піднїс ся — і всїм заперло дух. Вже мов крізь сон бачив Тимош, як знакома йому голова покотила ся по помостї. Він обімлїв і його винесли з товпи. Коли прийшов до себе, над ним коло постелї стояли Ганжа і Павлюк.

— Дїд! Павлюк! — радісно скрикнув хлопець. — Ви живі?

— Спаси-біг, синку, спаси-біг пану канцлєрови, спасли ся! І Смольчуг живий.

Тимош був переконаний, що то дїло батька, але не сказав нїчого.

— А деж батько? — спитав.

В тій хвили в дверех став Смольчуг.

— Коли хлопцеви лїпше, — сказав — Богдан велїв принести його до себе, він у коронного гетьмана.

Тимош волїв би був не бачити панів і лишити ся з приятелями, або чим скорше втїкати з Варшави. Але з вдячности для батька він зібрав ся і пішов.

Тимош міряєть ся з князем Димитрієм.

В пана коронного гетьмана, в великій сали, при столах позасїдала до обіду вся поль-

ська шляхта: князї Радзівіли, Вишневецкі, Потоцкі, Корецкі, Заславські, Любомирські, Тишкевичі, Замойські, Жолкевські, Калиновські, Лянцкоронські, Сапіги. А з кождим паном була там тьма підпанків, дрібної шляхти, що лиш шукали оказії деб зїсти і випити. З Богданом було кількох козацьких полковників і старшин. Та вони не змішались приоднім столї з панами шляхтою. Крім великого стола було більше бічних столів. При них сїдала дрібна шляхта, при них засїли й наші козаки. Але за хвилину остались вони самі при однім столї, бо польські шляхтичі від них помалу усунулись, не хотячи сидїти з козацтвом.

До обіду грала музика. Страви йшли одна за другою — і мясиво і риба і дичина і всякі солодкі марципани. А вина — якого душа забагла, служба подавала все так часто що годї було обігнати ся.

Попоївши, пани решту лишили службі, а самі доливали трунками, пришиваючи один до другого, та промовляючи. Тимош сидїв коло батька, доки той добре не похмелив ся. А дальше стало йому скучно. І розмова панів сердила його. Він чим довше слухав, як насміхали ся над страченим отаманом Сулимою, більше сердивсь на батька та його товаришів полковників, що зі спокоєм прислухували ся тому. Незамітно Тимош встав і викрав ся від батька з салї. Та ледви вийшов з брами палати, побачив на дворі

якогось панича, що кричав:

— Гей! Остапку! коня!

Панич міг бути зо три роки старший від Тимоша. Богата одежа і оксамітна шапка з дорогим струсиним пером та брилянтом свідчили, що панич зі знатного роду. Побачивши Тимоша, панич подивив ся на него з погордою і зухвало.

— Чого витріщив баньки? — спитав — Іди до кухні та поклич мені Остапка!

— Я тобі не хлоп! — відрізав йому Тимош. — Сам собі іди за своїм Остапком!

Панич роз'юшив ся.

— Драбуго! Дідови Константинови треба коня, а він не любить ждати!

— Лихо тебе бери з твоїм дідом! Я тобі ще раз кажу: я тобі не хлоп!

— Так? — кинув ся до Тимоша панич. — А знаєш, хто мій дід? Князь Константин Вишневецкий, що саджав царів на престоли!

— Нехай же він і тебе посадить, а тепер ти відчепись від мене!

Тоді панич хватив Тимоша за обшивку, що-б його повалити на землю. Але Тимош, хоч і молодший та кріпший, як вуж вихопив ся йому з рук, схопив його через половину і гепнув ним о землю. Ще й притолочив його колінами і давай обкладати стусанами. Панич кричав:

— Ґвавт! ратуйте ! ґвавт!

Збіглись фірмани і служба, повибігали й пани і ледви розлучили забіяк. Не розпи-

тавши ще, що сталось, молодого князя Димитрія забрали до покоїв, а Тимоша фірмани відвели під возівню в якусь темну комірчину і примкнули.

Коли в панських покоях пішла чутка, що козацький сипок побив князя Димитрія Вишневецького, Богдан відразу протверезив ся. Він зараз догадав ся, що то ніхто, а Тимош. Наляканий вийшов з палати. Довідав ся зараз де сидить Тимош. Коло комірки стояв один старий фірман на варті.

— Пане конюший! — спитав Богдан — не можнаб випустити хлопця? То мій син. І він всунув йому кілька червінців в руку.

— Не можна пане сотнику! нехай би не заходив собі з князями.

— Алеж і у вас є діти! — говорив Богдан. — А як би так вашого замкнули?

Фірман почіхав ся в голову. В него були справді діти і він пригадав собі зараз, як його сина раз сильно побито за те, що не в час уступив ся паничеви з дороги.

— А що я панам скажу? — спитав він.

— Кажіть що нічого не знаєте, або що його відьми з'їли.

— Ну, добре! Князь Димитрій і так лихий. Добре йому так! — сказав вартівник і випустив Тимоша. Богдан з хлопцем чим борше на коні, та до своїх.

— Ганжо! Павлюче! — кричав Богдан. — Ратуйте того шибеника! А то він знову накоїв!

— Я так і сподївав ся! — сказав Ганжа. — А щож таке?

— А ви його питайте! я й не питав доси, — говорив сотник.

Тимош розповів докладно все з початку по порядку.

— І так ти його побив! — радів Ганжа. — Добре, синку! Ми не хлопи, не раби, не звірина!

Тимош лицарем.

Ганжа і Павлюк нагадали собі Смольчугову тїтку, що жила в глухім хуторі, на степу за Днїпром. Там був би найкращий сховок для Тимоша, — подумали собі і сказали Богданови. Богдан згодив ся. Тимоша відвезли на хутїр. Богдан розпрощав ся з сином, кажучи:

— Ну, бувай здоров, синку! Слухай панів отаманів, та не збиткуй більше, бо инакше не носити тобі голови! Надто ти вже смілий!

Тимошеви стало нараз сумно. Коли батько обняв його, підступили йому до очий сльози і він держав батька довго в своїх затиснених руках.

— Будь здоров, сину! — сказав Богдан. — Небавом побачимось.

На хуторі Смольчугової тїтки перебув Тимош кілька місяцїв, відтак їздив з Павлюком і Ганжою у Січ скликувати молодцїв на поміч кримському ханови проти бу

джаків. Вже цілий місяць воювало козацтво з буджаками, то здоганяючи їх по степу, то нападаючи на легких козацьких чайках на прибережні оселї. Вкінци буджацька орда втїкла від козаків у степ, де і пропала у високій траві. Козацтво їздило вже кілька днів по степу та не могло відшукати хоч би найменшого слїду буджаків.

На переді козацького відділу їхали Павлюк і Ганжа, а за ними в слїд два татарські начальники з Тимошем.

Було вже добре з полудня. Втомили ся витревалі татарські конї, втомили ся також їздцї. Тимошеви очи клеїли ся до сну, бо минулої ночи майже не довело ся спати, а до того спека докучала молодому козакови.

— А що, вояче, втомив ся? — поспитав один з Татарів Тимоша.

Тимош поправив ся на сїдлі і відповів з усміхом: — О так, Аґо Мехмете, добре би було відпочати та виспатись!

Козацтво справдї почало шукати за потоком, або річкою, щоби коний напоїти, коли нараз видало ся Тимошеви, що за одним з горбків, який спускав ся в яругу, щось мелькнуло. Могла се бути птиця, але як на птицю рухи були не цїлком плавні. Тимош переповів шепотом своє вражінє Ганжі. Старий козак, прислонив очи рукою від сонця а його вправне око побачило справдї буджаків, що мов змиї вили ся між травою,

щезали і на ново показували ся щораз дальше та дальше в напрямі до яруги.

— Молодець Тимош! — крикнув Ганжа, показуючи козацтву буджаків. — Не час спочивати! — сказав дальше Ганжа. — Треба оточити яругу, щоби не утікли, а тоді не вихопить ся ні один з них з наших рук.

Тимошеви стало трохи лячно. Він знав, що за хвилю буде рішучий бій, що обі сторони станутъ бороти ся не на житє а на смерть, він бояв ся не тільки за себе, що за своїх приятелів. Впрочім він уявляв собі і се, що його можуть узяти в полон і йому мимо волї пригадали ся нещасливі жінки і діти буджаків. Їх брали при нападї в полон, наче худобу, ладували звязаних на вози, або на чайки і ґалєри та везли у Крим, де роздїлювали між собою, мов воєнною добичею.

— Нї, живим не дасть ся! — думав собі Тимош та кріпко стискав рукоять шаблї.

— Дїдусю! — питав він Ганжу, — мабудь не гарно, татарам живому в руки віддати ся?

— Не гарно, синку! не гарно! — відповідав Ганжа. Бережись буджаків бо вони з арканами їздять. Заки ти успієш шаблею собі по горлї потягнути, він вже зловив тебе на аркан і привязав до сїдла.

— Як страшно, дїдусю!

— Дасть Бог, що ми їм доїдемо кінця!

— відповів весело Ганжа, спинаючи коня острогами.

Буджаки опинили ся справді в ярузї, яку оточило козацьке і татарське військо зі всїх сторін. І почав ся страшний бій. Орда числила кілька соток людий. Передові буджацькі їздцї заманювали підступом козаків в яругу, немов утїкаючи перед ними, і нараз в повнім бігу, цїляли в них через лїве рамя, пускаючи чимало стріл. Се роз'ярувало козацтво. Нараз з противного боку яруги показав ся татарський віддїл. Буджаки почали мішати ся, завертати до входу яруги. Вони здушили собою своїх братів, що опирали ся козакам. Козаки скористали з замішаня, кинули ся в яругу та шаблями почали стинати буджакам голови. Тимоша пірвала загальна струя. І він, разом з другими, рубав на право і на лїво, коли нараз почув, що захитав ся на сїдлї. В очах йому потемнїло. Йому здавалося, що він умирає.

— Татку! Дїдусю! — крикнув Тимош, — прощайте і упав з коня.

Бій не тягнув ся довго. Більше як половину буджаків перебито, прочих забрано в полон, повязано ременями та оставлено під сторожию кількох сильних козаків.

— Славно упорали ся, братя! сказав Ганжа козакам і старшинам. — Моє пташеня також пірєм поростає; я бачив, як він рубав буджаків... Але де він? Тимоше! Гей, Тимоше обізви ся!

Але Тимошеви годі було відозвати ся. Блідий лежав він без памяти між раненими і трупами.

Кинув ся Ганжа зі Смольчугом шукати за Тимошем. Найшли його Ганжа підняв з землї блідого Тимоша а слези потекли по його довгих, сивих вусах.

—Сину, мій сину! — промовив він — не вже-ж я не верну тобі життя?

Тимчасом Смольчуг оглянув рану Тимоша з лївого боку і кликнув весело: буде жити! Він насипав пороху з рушницї, змішав зі слиною та помазав рану змоченим порохом. Тимош прочуняв, напив ся води. Та під ніч схопила Тимоша горячка і маячене. Ганжа стратив голову, бо любив Тимоша немов рідного сина. Він прикликав татарина, що умів лїчити рани. Татарин зварив зїля і дав Тимошеви напити ся. По кількох днях можна було повезти Тимоша на возї до границь України.

Тимош не мало ослаб від утрати крови та горячки і від великої утоми в часї дороги серед спеки та порохів по шляхах. В день кружили над ним навязливі степові мухи а вечером і ночию докучали йому дрібні мушки. Та молодість і здоровий степовий воздух робили своє. Тимош приходив до сил і коли переїхали козаки границю України, він міг сїсти на коня, хоть ще дуже томив ся і не міг скоро їхати. Його знов віддали до Смольчугової тїтки, а козаки поїхали на Січ.

Приїзд Богдана.

В маленькім, спокійнім хуторі приходив скоро Тимош до здоровля. Так минуло три місяці. Тимош очікував кождого дня батька, але важні справи задержували Богдана то в Київі, то в Варшаві. Від часу до часу пересилав він лише через козаків вістку про себе. Аж ось одної днини коли Тимош вибрав ся з вудкою до річки ловити окунів, ізза гори явив ся їздець. Бистре Тимошеве око зараз пізнало батька.

— Татко, татко приїхав! — скрикнув радісно хлопець, кинув вудку і вже чіпав ся стремени, вже дер ся до него на коня.

— Поволи! поволи! — сміяв ся батько, беручи його на сідло. — Бач який виріс! Буде татови поміч! А що попробував буджацьких гостинців? Чи не шкода крови для Татарів? Бережи її, сину, для України! — З гордостию справдішного козака поглянув Богдан на сина і поцілував його в лице. — А тепер сину, — казав дальше Богдан — треба трохи розуму набратись! Я приїхав, щоби забрати тебе до бурси.

Богдан мав на мисли київську школу і бурсу. Тимош трохи посумнів. Бурсацьке житє не було йому по нутру. Він живо пригадував собі тих голодних, обдертих, і босих бурсаків, що приходили до батька за милостинею і лакомо їли паланиці та галушки. Їх оповіданя, як одного по другім в бурсї

сікуть за латину різками, вже давно відстрашували Тимоша від латинської мудрости.

— Тату, спитав Тимош, — а хибаж мені конче бути в бурсї?

Конче, синку! Без науки як без руки. Хто знає що з нами буде. Може колись і знатним паном станеш а тодї без латини не обійдеш ся! — Богдан говорив так, як тогдї всї батьки говорили.

Смольчугова тїтка не знала, де посадити гостя. На столї появили ся і пироги і галушки і юшка з риби і саламаха, мід та горівка, а навіть фляшка старого кріпкого вина

Тимош став випитувати батька за своїх приятелїв. Йому помагала Смольчугова тїтка, що рада була також дізнати ся, що стало ся з її сестрінком. Богдан говорив не радо, мов таїв щось.

— Та нехай попоїм! — казав. — Не добре тепер на Українї. Козак козака продає. Ганжа, Павлюк і Смольчуг дістали ся в руки коронного гетьмана Жид Янкель вмішав тут також свою руку.

— Чорт, не Янкель! — кликнув Тимош. — Але ти, тату, їх визволиш? Приречи тату, що визволиш, а я сповню твою волю і піду до бурси! Приречи!

— Визволю, визволю, — сказав Богдан обіймаючи хлопця. — Лише учи ся сину! Памятай, що хто хоче служити Українї, той мусить бути не лише хоробрим лицарем, але й чоловіком з умом-розумом!....

М. Вовчок.

СЕСТРА

Мати вмерла — я ще мелесенькою була, добре й не памятаю. Тільки мені наче снить ся, що хитав мене хтось у колисці і співав на-до-мною тихесенько.

Як поховали пані-матку, батько не хотів у друге оженитись. „Не буде вже над мою першу милу, — було каже. — Коли Господь її приняв, нехай вже діточки господарюють!"

Батько наш був дуже добрий: жалував нас обох рівно — і брата і мене. Жили ми при достатку, всього було доволі, й що було собі задумаю, те й зроблю: все мені вільно було. Ще яке то моє дівуванє було роскішне і веселе, то й згадать любо! Нехай мій батенько царствує!

Гуляла дівчиною років зо три; сватають мене. Я все не хочу, а батько не силує, хоч там які були богаті і пишні женихи. Аж ось післав і мені Господь до пари й до любови. Мій жених був хороший такий, Господи! Чорнявий, ставний... Так то вже я його сподобала! Тільки й на думці, що Павло: як би то хутче побачитись! А він не з нашого села був, геть із чужого. Побачу — й весе-

ленька, а не побачу, то такий уже сум мене візьме, що й світ мені не милий! Спізнить ся він на гулянячко, я й очи вплачу.— „Може, думаю, в його друга є дівчина.” — Коли так по Семені, другого дня, і не сподівалась, і не снило ся мені, тай посватавсь він. Батько поблагословив. Дарма, що чужосторонний, та господар був добрий, хазяйствував, то й на стороні його всяке знало.

Привіз мене чоловік на своє господарство. Боже мій милий як то жили ми любенько! Та недав йому Господь довгого віку... Тільки всього два роки я була за ним. Такий він був любячий до мене! В хату, то й заглянуть весело: як у віночку. Сидимо, робимо, чи так говоримо, усе собі в купці.

Коли тут — лихо мені тяжке! — рознедужав ся Павло мій. Кидалась я й до знахорів, і до лікарів — ніхто нічого не врадив! Смерти, кажуть, не відперти... Помер Павло.

Приїхав за мною батько, тай узяв до себе. Чоловікову хату продали і худобу всю.

— Живи в мене дочко! Чого ти маєш у чужому селі одинока сидіти? Хиба ти сирота, нехай Бог милує!

II.

А брат мій тими часами оженив ся, узяв таки з нашого села дівчину; моторна така, чепурна, що й годі! І дитинка в їх була, дівчинка, як ясочка, свіжа й повна, як гурочок.

Не поплакала я ще й півроку за своїм Павлом, а тут й батька ми поховали. Кажуть люди: як одна біда йде, то й другу за собою веде; то не дурно й кажуть! До якого часу ми добре жили; далї з'убожів мій брат: то хлїб йому не вродив, то худоба вигинула; а пятеро дїток Бог дав: дві дївчинки і три хлопцї. Журить ся брат аж вяне. Невістка смутная ходить, і дїтки навіть посумнїли. Таке вже настало, що й хлїба нї защо купити.

— Сестро! — каже брат, — коли твоя ласка пожич менї грошей! Як буду жив зароблю — віддам, а вмру, то Бог тобі віддасть!

Я й пожичила йому ті гроші, що за хату й за худобу взяла, та нїби в нас і в хатї повеселїйшало: і брат заговорив, і братова всміхнеть ся, й дїтвора бубонить, регочеть ся. Я радїю: — Слава Господеви, що і в нас, як у людий, благодатно! — Купив мій брат худобу, став потроху розживать ся.

Ми з братом щиро любили ся зроду, з малку. Щоб посваритись, або скривдити одно одного — крий Боже! Вже як там не погодимось на чому, то подаруємось.

І небожата мене дуже жалували, як за мене було змагають ся між собою: „Се моя тїтка!" — а той собі тягне: „Моя!" — Та як учеплять ся цїлувати, то було й роботу з рук вихоплять і хустка з голови спаде...

Тільки братова богацько гордувала.

Вже-ж я й годила, як малій дитині, та ні, не вгодила! — „Братова серце! — було раджу їй, — зробимо так та отак, то добре буде". — Там чи купити що, чи продати, — зроду — віку не послухає; хоч шкода з того видима буде, вона своє докаже. Перед нею затихну, поплачу нишком, тай годі: не хотіла брата турбувати; знов до неї — ласкавою мовою підійду.

Якось розсаду з нею садимо в городі. Я говорю до неї; вона, мов не чує, відійшла собі геть. Важко мені на серці — заспівала собі; співаю, а сльози так з очей і ллють ся... Коли чую: — „Боже помагай, і день вам добрий!" — Дивлюсь — се наша сусіда. Перехилилась через тин, витає нас.

Я хутенько втерла сльози. — Добрийдень, кажу, сестрице!

— А я отсе до вас іду...

— Та милости-ж вашої просимо!

— Чи не продали-б ви мені розсади трошечки?

— То для чужого продати, а для сусіди треба й так дати.

— Коли ваша ласка, серце! — і простягає мені глечичка.

Я набрала скільки там у глечичок, тай дала їй. Подякувала та жінка тай пішла собі.

Братова на мене й накинулась: — Се, — каже, — як усі так господарюватимуть, то й господарство моє рознесуть чисто! Таки й золоту гору розимчать!

Як почала, як почала.... Мати Божа милостива! Я тільки слїзми вмиваюсь...

— Братова! — кажу, — не жалувала я для вас нїчого, поки що мала! Гріх вам буде, що ви мене хлїба куском тепер дорікаєте! — Покинула робити й вийшла з города.

Тяжко й важко менї. Узяла собі таку думку: — „Покину їх, піду служити!" — Зібрала своє добро: що в клуночок склала, а що — покликала братових дївчаток та їх обділила. У мене було всякої одежини й не злїчити, а все добра, нова. Скільки полотна було, хусток, плахот, юпок! Дїти радїють; зараз дївчатка і почали вбиратись. — А чи менї гарно тїтусю? — А менї? — Як віддам ся, то завяжу отсю червону хустку, — говорить, а сама ще така, як узлик. Джергочуть коло мене, а менї вже так жалко, що й словечка не скажу; за слїзоньками світу божого не бачу! І дїти помітили — жалують мене: — Тїточко любочко! Чого ви журитесь? Може хто вас налаяв? Може ви нездужаєте? — Обсїли мене, як дрібні пташенята. — Не плачте, — вмовляють та менї рученятами очи затуляють.

III.

Чую, так над вечер брат їде. Я оступилась тай сїла в кутку. Він веселий увійшов: Здорові, дїточки, і ти сестро! — За ним і братова в хату. Посїдали вечеряти вони і дїти.

— А ти чому не йдеш, сестро?

— Спасибі, братіку, не хочу.

Він подивився на мене пильно, і жінці в очи, похитав головою. — О, жінко! — каже, — се вже бачу, твої примхи! Не обіжай сестри: гріх тобі буде!

— Отсе мені лиха година та нещаслива! Хиба-ж я в тебе наймичка, що мені не вільно й слова сказати! Ганю я твою сестру, чи що? Я тільки правду сказала!

Покинула вечеряти і з хати пішла.

А старшенька дівчинка до батька. — Чого се, тату, тітка все плаче? Так плаче, що Господи! Що мати й сказала?

Брат замовчав, тільки по головці дівчинку погладив.

По вечері зближив ся до мене, сів поруч зі мною, та: — Сестро моя, — каже, — не журись, голубко! Доси жили з тобою любенько, треба-б так звікувати. Нас тільки двойко в світі... Подаруй моїй жінці яке там незвичайне слово, зроби мені таку велику ласку, сестро моя рідненька!

— Братіку мій, голубчику! Нехай же мене Господь милосердний боронить, щоб я з тобою в сварку заходила, — кажу. — Що твоя жінка мене обідила, я її те дарую, тільки важко мені на серці, братіку мій! Нехай поплачу — полегшає.

— Не плач, сестронько, годі!

— Я, брате, хочу вас покинути.

Він так і стрепенувсь: — А де-ж ти будеш?

— Піду служити!

Що се в тебе за думки такі, сестро! Зглянь ся на Бога! — Почав мене вговорювати та вмовляти, і жінку привів — і вона просить: — Не кидай нас!

Почули діти. Боже, як кинуть ся до мене та в плач! — Тіточка наша любенька хоче нас кидати! Не кидай, ми тобі будем годити, ми тебе шануватимем!

Що против кого, а против дітей я й не зговорю. Пригорнула малих до серця та тільки плачу.

А брат думає, що то вже я роздумалась, дякує! — Спасибі, сестро, що ти моїх діток жалуєш! Та вони без тебе поспрогіли-б, як без рідної матери.

Полягали спати. Я й очей не звела: обняли мене думки та гадки, та журба пекуча. Трудно було й здумати, що десь наймичкою маятимусь! Мала й худобу і господарство своє, зросла в роскоши, а доводить ся служити за хліба шматок, та годити, може, і лихому, і ледачому кому! Треба й правду, й неправду терпіти, треба привикати! Зазнаю чужої сторони, яка вона є! Перебуду всякого горя й лиха! Ніхто мене не пожалує; ніхто не сяде, не зажурить ся коло мене, анї слівця любого та щирого не промовить! Звісно чужі люди хоч і добрі, та не знатимуть, яка я; а я знов їх не знатиму.

Ранїсенько-ранїсенько схопилась. Усї спять; іще на зорю не займаєть ся — імла. В останнє глянула на дїток, на брата. І братової жалко стало. Взяла свій клуночок та тихенько й вийшла з хати.

Іду, іду і не оглядаюсь. От і велика могила, що геть за околицею зеленїє. Зійшла на могилу, тай глянула тодї на своє село; а сонечко саме сходить... Село — як на долонї, так менї в очах і замигтїли білі хати, колодязне цимринє, розквітлі садки й городи. Побачила й батьківське подвіря, і ту вербу кучеряву, гилясту, що малою ще дївчинкою під нею гралась. Стою і з місця не ворухну ся — задивилась. Що менї там кожда стежечка, кождий кущик знайомісїнькі, дивлюсь туди на дїтство й дївуванє своє роскішне, і заміжє щасливе, і вдївство гірке — все мов по писаному вичитую.

Куди менї йти? Нїкого й нїчого не знаю, і неспокій мене обіймає. Чула колись іще від батька — покійника, що в Демянївцї живуть якісь родичі наші: матусина небога була віддана туди за коваля Ляща. — Піду собі до їх, — думаю, — все менї буде охотнїйше служити, де мій рід ведеть ся.

Іду шляхом — бою ся так, що Мати Божа! Раденька вже, як хто навстріч менї береть ся. А шлях не спить; то той стрінеть ся, то инший, то возом їде, то іде. Вже скільки сїл минула, і козачих і панських, не забарююсь і не дуже в речі заходжу: розпита-

юсь дороги в Демянівку, подякую за хліб — сіль, тай далї.

Другого дня притомилась я дуже, тай сіла спочити в холодку під вербою. Округи мене то жито половіє, а в житї купка льону голубо цвите; то ячмінь колосить ся, оддалеки гайок синїє, пісочаний шлях у гору закручуєть ся, як золота нитка; день Бог дав жаркий, і вітрець не дмухне — тихо; тільки якась пташка сама собі щебече, наче моя душа бідолашна, та гудуть пчоли понад пахучою гречкою.

Коли дивлюсь — ідуть якісь люди гурмою, і старі, й молоді, і дітвора; зближались до мене й на добрийдень дали. — Добрийдень! — кажу й собі. — Садовіть ся та відпочиньмо трохи. — Бачу, що дуже вони потомлені.

— Звідки вас Господь несе? — питаю чорноброву, хорошу молодицю, що дитинку на руках тїшила.

— На прощу ходили, у Київі були, — каже. — А вас куди Мати Божа та добра доля веде?

— У Демянівку, коли знаєте.

— Отсе-б то не знали, коли самі з Демянівки! Се нам одни шляшок із вами, то разом і підемо!

— А чи не знаєте там коваля Лящца?

— Лящца? Який же коваль Лящ? Нї, серце, не знаю й не чула. Є в нас Лящці, так то не ковалї, а так собі хлїбороби, як і ми.

— Спитай мене молодичко! озвалась стара бабуся, обділяючи діток, що обсіли її, хлібом і поглядаючи на мене ласкаво. — Я зазнала ще того коваля Ляща і жінку його знала, — нехай над обома земля пером! Добрячі були люди покійнички!

— А давнож вони померли, бабусю?

— Давненько, моє серце! Вже років із девятнайцять буде. На одному тижні й померли; як щиро любили ся, так одно без одного й не жило. Перше він переставив ся, а за ним і вона; в купі поруч і поховали їх. Хата спустіла, бо не було в їх ні роду, ні плоду. Се мабуть, чи не до них ішла? Може, родичка — бо вона була здалека взята?

— До них, бабусю, та лиха моя доля!

— Нехай Господь милує! Що-ж тобі за пригода така, серце?

— Ідучи служби шукати, то думала, що родичі то службу мені нарають, а тепереньки, головонько моя бідна, не знаю, що й робитиму!

Шкода журитись, молодичко! Журбою поля не переїдеш! Ось я тобі службу нараю. Іди до нашого отця Івана служити. Я в його й хрестилась, і вінчалась, і досї живу та мабудь, і вмру в його. Що то за добрячі люди, старосвітні, прості! Їх тільки двойко, обоє старенькі вельми. Була дочка, віддали заміж, та не довго й погосподарювала — вмерла. Дівчинка зісталась, то старі при собі держать унучечку. Славне дитятко, що годї! О-

тець Іван дуже старий і темний років із девять, а служби божої не покидає. Дізнав ся був владика, що сліпий старець чинить у божому дому відправу, і заборонив. Так люди виходили усенькою громадою просити за його щоб оставлено. „Люди добрі, — рече їм владика, — коли він такий вам любий, то я не бороню йому стояти при престолови божому й докінчити його віку; треба тільки мені вивірити на свої очи, що темний сліпець благоподобно службу Божу відправляє".

Наїхав владика і хвалу Богови оддав, що так твердо й непомиленно темний править службу божу, і хрестом його благословив... Іди до них, молодичко! Роботи буде не багацько. Здужатиму, то й я поможу.

— Спасибі вам, бабусю моя ласкавая! Нехай же Господь дає вам усе добре!

— Ну, тепереньки полуднуймо, тай поберемось далї. Сьогодня й дома заночуємо, коли Бог дасть!

V.

Демянівка та в долинцї мов у зеленому гнїздечку лежить. Село велике й богате. Дві церкви, одна мурована висока, друга деревяна й давня сильне, аж у землю вросла й похилилась. Отець Іван жив за мурованою недалечко; мав собі домочок і садочок, і город — невеличке, та хороше хазяйство.

Над вечер увійшли ми в село і розбре-

лись прочане улицями. Кожне до своєї господи поспішаєть ся, а я за старою бабусею іду. Так мені чогось сумно й боязно, аж моє серце мре. Як перше було, коли іду куди, то весело й залюбки, а тут і очей не смію піднести. Увійшла, тай стою сама не при собі. Чую, що стара за мене оповіщає.

— Увійди та одпочинь, дитино, — промовив хтось тихо й поважно.

Звела очи, аж проти мене, на липовій лавці, старий-старий дід. Очи йому не зрячі, і така в тих очах тиша та добрість, що я ніколи й не бачила. Борода біла низше пояса кучерявить ся; сидить він у тінку, тільки вечірний промінь соняшний наче золотом червоним його обсипає.

Як почула я такі слова ласкаві, аж за серце мене вхопило. Сльози ринули мені з очий, а він простяг руку тай благословив мене. Бачу й вона увійшла! старесенька, малесенька, ледви від землї видно, а ще чуйненька, говірка.

— Оставай ся в нас із Богом, молодичко! — каже. — Ти молоденька, то й хату нашу звеселиш, і внучечку мою втїшиш. Біжи лишень сюди, Марусечко, до нас! ходи, не сороми ся!... Така вже в нас соромляща, мов засватана.

Взяла за руку невеличку дївчинку, гарненьку, чорнявеньку, що все з-за дверий блискотїла оченятами, тай увела в хату. —

Пожалуй же, Марусенько, молодицю, вклони ся й пошануй!...

От воно і вклонилось і привитало мене чепурненько. А я думаю собі: — Як то теперенькі небожата мої кохані? Чи згадують мене?

Осталась. Живу в їх місяць, живу й другий; добре мені, так що годі: так мене жалують, як свою дитину. Ото було впораюсь у хаті, пообідаємо, тай посідаємо усі в садочку під черешнею. Пан отець тихенько собі сидить та думає, або молитви шепче, ато псальми співає — так хорошо, Господи! Старенька пані-матка гомонять, то те, то инше; я коло них тулю ся та слухаю. І внучечка качаєть ся по садку білим клубочком, і до нас прискочить, і знов у гущавині зеленій зникне. Тихенько і любенько день мине, що так, здаєть ся-б і вік свій звікував. От же все мені туга невспшуща! Вони й розважають, і розговорюють. — Не сумуй, — кажуть, — то гріх великий. То дитина плаче, бо нічого не розуміє; а дорослa, то повинна собі раду дати. Нехай помислить, що може, трапить ся й добре ще в світі; а здоровля втратиш яке вже буде житє! Годі, серце, послухай нас, старих! Он поглянь, який Господь вечер дав!

А сонечко заходить. Річка тече, як щире золото, між зеленими берегами; кучеряві верби купають у воді віти; цвитуть-процвитають маки городні і високоверхі коноплї

зеленіють; де, коло білої хатки, червоніє рясне вишеннє, чи високий кущ калини стріху підпирає, закриваючи всю білу стіну; а хатина-ж у розквітлому городі, як у віночку ховаєть ся. І зелено й червоно, і голубо й біло, й сильно і рожево коло тії хатки... Тихо й тепло, і скрізь червоно — і на небі, і на згірях, і на воді. Господи!...

— Сей світ , як маків цвіт; як то на тім буде! — каже було стара, похитуючи головою.

— Боже мій, Боже! — промовить панїматка стиха.

А пан-отець підведе темні очи в гору:— Слава Господеви! — рече.

VI.

Одного дня раненько іду з водою, коли навстріч мене чоловік. Глянула — та се-ж Трохим Рибець, із нашого села! Боже мій! мало коромисла не впустила, і слова не промовлю — зраділа. А він: так се справдї ви тут? Ми чули та віри не няли. Брат ваш дуже за вами журить ся:„Їдеш у Демянівку (а я, бачте, за колесами), може, сестру побичиш, — каже менї, — то скажи, що засмутила вона мене сильне, і прошу я її милою прозьбою, щоб до нас вернулась".

— Та чи здорові-ж вони там? — питаю плачучи. — А діточки як? Мабуть, забули мене?

— Де вже забули! І досї плачуть, що

ви їх покинули. що-ж маю вашому братови казати?

— Кажіть йому, що дуже мені жалко й його, і діток, і серце моє вяне... а вже до його не вернусь! Шкода мене вмовляти, а силувати — тож не знаю, хто мене присилує.

— А тут же вам добре?

— Так то добре, що й сказати не можна! — тай розповідаю йому, де я служу.

— Зайдіть лишень — кажу, — то я небожатам якого гостинця дам. Скажете: тітка прислала.

От там узяла кілька грошенят, то те купила, то те, — шлю їм. Проводжу того чоловіка за село та плачу-плачу!

— Скажіть, що я їх до самої смерти кохатиму, а згадую що години, що хвилини. Куди гляну, що заговорю, то все їх згадаю!

— Та добре-ж, добре. Чому не сказати? Прощавайте! Нехай вам Господь помагає із вашими господарями! Які то люди добрячі! Привитали мене заїжжого, як сімяка. От люди!

— Так то вже їм Бог дав, що всї їм любі й милі, — кажу йому.

То вже правда, що божі люди! — відказує чоловік радіючи.

Провела його за село, того чоловіка, поплакала... Минуло — тиждень. У суботу білю хату, коли біжить моя Марусечка: — до вас гості наїхали!

— Які? — питаю, а саму як вогнем обхопило.

— Та там якийсь чоловік такий чорнявий, високий, і молодиця гарна, і діточки з ними. Питають ся вас.

Я й не схаменусь — стою. Коли бачу — брат у хату з жінкою і з дітьми: Боже мій! світе мій! так я й зомліла: одно, що радість велика — побачила, а друге — згадала своє горе й лихо.

Почали мене усі прохати: — Їдь та їдь із нами. Не послухаєш нас із жінкою (і вона просить, тільки сама не весела), то тіток наших послухай: вони за тобою що дня плачуть.

А дітки як вчепились за шию мені, то й не вступають ся, цілують та просять: — Їдьте з нами, тіточко наша кохана, їдьте!

— Ні, не поїду.

Вони й заплакали, мої голубята; так слізочки з очей і капотять.

Як прийшали вони, то не можна й відхилити від себе. Відмовлялась я, відмовлялась, тай мусіла послухатись.

Пішла тай попращалась з господарями, подякувала їм за милость і за ласку. Вони радіють, хоч і жалко, що відходжу від них, та за мене радіють, що Бог мені дав — і знов до брата їду, у свою хату. Проводили мене хлібом-сілю, поблагословили, а Марусечка, то й плакала за мною, що покидаю її саму.

Увійшла я знов у ту хату, що в ній росла й дівувала. Здаєть ся, що кождий куточок веселенько мені всміхаєть ся, і я наче відмолоділа: з дітворою кручусь по дворищу та бігаю; то на вулицю вигляну, то в садок кинусь: сеж бо я й дома!... Та не довго раділа.

Почала братова мені знов допікати. Вже тепер і ступити мені не дасть; уже нема мені й промитої води: та те не добре, та се не гаразд! та на свою голову прикликали собі біду! Як почне — Боже, Твоя воля! що я й об'їла їх і обпила; та якось і про гроші мої згадала, що я їм позичила: — Ти думаєш, ми тобі гроші винні? Іще з тебе требаб взяти: ти вже більш хліба у нас ізїла, ніж тих гроший було!

А я віддала братови всї до копієчки, що взяла за худобу, а в мене були й воли хороші, не одна пара, й корови, і овечок отара вела ся, й хату продала, то всї, всї йому віддала.

— Ну, — кажу, — коли вже з'їла я свої гроші, то Бог із вами! На щож ви мене вмовляли вернутись? Там мені було добре, як у рідного батька!

Вона затихла; бачить, що вже дуже мене скривдила, та, мабуть побояла ся, щоб брат не сварив ся.

VII.

Я таки того-ж дня й пішла від них, не прощаючись. Брата й дома не було.. — Вже як там тяжко не буде, думаю, а вдруге не вернусь! Піду в світ за очи, щоб мене й не знайшли, і не просили! — Бо таке в мене серце хибке, що й не встою, як знов проситимуть та молитимуть. І надумалась іти в Київ.

Заходила в Демянівку. Хоч і не в завороті мені була, та дуже бажала я побачити своїх перших господарів. Поплакала там, і вони зо мною посумували.

— Піду до Київа, — кажу їм. Як далеко буду то про мене забудуть, та чи не забуду й я свого лиха.

— Нехай Господь помагає, іди з Богом: А коли схочеш до нас вернутись, вертайсь! Ми раді тобі будемо, приймемо тебе, аби живі були.

Вийшла я від них веселійша теплим ранком. Пішла собі дорогою.

Перехожий, проїзджаючий — що їх там на шляху не кидало ся в очи, ніхто мене не заняв, спасибі Богу! І москаль пройде — мине, і крамарський віз простугонить, і пан четвернею пробіжить — тільки тебе курявою обнесе, тай знов з поля вітрець повіне і зазеленіють тобі гаї й степи; деколи озеро заблищить, чи річка розливаєть ся. А що валка чумаків не одна наверталась на очи,

то втїшно менї було добре слово почути: „Магайбі!” або дороги розпитать ся; то-ж усе з наших, з простих людий, що горя зазнало і дома, і в дорозї, то й душі живої не цураєть ся.

За тиждень прийшла в Київ. Красний, Боже який! А що вже святі церкви, то й не сказати! А людий, людий! без ліку, та все мов чужі — минають і не глянуть на тебе. Спочила коло святої Лаври, тай пішла собі служби питати. Ходжу, ходжу, тільки улиці й заулки перехрещую. . Увійшла в базар, сей таки точок Подольський, — стоїть купочка молодиць і дївчат. — Боже помагай! — кажу.

— Спасибі! — А самі оглядають мене — яка й звідки.

— Чи не знаєте, — кажу, — де-б тут помістя можна знайти?

— Еге! Ми й самі ждемо, молодичко! А се вони, бач, вийшли, чи не найме хто: так вже тут заведено.

— Коли ваша ласка, — кажу, — то я й собі коло вас стану.

— Становіть ся ми неборонимо.

Стою я та дивлюсь: люд, як та комашня копошить ся, одно на одного наступає, сходять ся, гомонять, кричать, — і люди й пани і міщани; стукотить, гуркотить. Той своє продає, той прицїняєть ся до чужого. Дві молодички гарненько цокотять у двійцї,

а тут дітвора змагаєть ся — чогось не поділили. Перекупка, як жар червонолиця, стала проти сонця, брящить коралями та вигукує: Е, е! коралї добрі! дивіть ся-ж бо, молодичко! Ось купи, моя любочко, купи, приміряй до лиця! ну-ж бо, ну, не сором ся! — звиваєть ся вона коло повновидої, гарної молодиці у білій сорочці і в зеленій хустці. Молодиця не хоче, а вона таки зачепила їй на шию намисто та кричить: — Дивіть ся, дивіть ся, добрі люди, що в мене молодиця, як калина, як яблучко, як дівочка, як паняночка!

—Та пустіть мене, Бог із вами! — одбиваєть ся молодиця. — Я й ваше намисто порву! Отсе справді! чого ви се на мене напались? — А сама засоромилась, почервоніла, як ягідка, і досадно їй, очиці блищать і сміеть ся.

Москаль, що якесь старе зелїзо продавав, задивив ся, та стоїть і всміхаєть ся, і не чує, що жвавий міщанин у чемерці штовха його! — Москва, Москва! Чи продаєш зелїзо?

Постояли ми там годину, а може й більше. Якась пристаркувата пані до нас іде.

— А чи нема тут якої молодиці, щоб місячно згодилась?

— Чому нема? — кажуть усї. Можна й на місяць ізгодитись.

Тай почали договорятись. Каже та па-

ні: — роби мені й те й те, і друге й третє, і все: і біли і вари, і ший. Дам тобі на місяць карбованця!

— Шукайте собі де инде! — кажуть їй, відступаючи від неї. А вона до мене: чи не згоджу ся я?

— Добре пані!

Тай пішла за нею. — Все, — думаю, що небудь запрацюю собі. Роботи не боюсь: треба жити, то треба й робити, щоб не було від Бога гріха, а від людий сорома. Нема ніде хліба лежачого.

VIII.

Привела мене пані до своєї господи. Невеличкий будиночок; кімнатки низенькі, похилі, а про те стільчики всякі коло стіни рядочком, і завіси на віконцях, дзеркальце висить, — хоч там таке, що як подивитись у його, то й себе не пізнаєш: так тобі перекривить обличе... Стріла нас панночка, вже доросла й огрядненька собі, нівроку.

— Що, мамо, — питає, — наняли?

— Ось іде за мною. Якась селючка нагодилась.

— Отсе, мамо! Що зробите, то все не до ладу! На що вам селючка здалась? Вона нічого не вміє ані платя вигладити, ані вслужити догодне. Хиба будемо на неї дивитись, як на мальовану!

Стукнула дверима, аж стільчики всї

скакнули, як живі, і вийшла.

Бачу, що мені не добре тут буде... Де-ж таки хто чував, щоб дитина так незвичайно з питомою своєю матінкою поводилась?

А стара й слова дочці не промовила.

—Вари, — каже — обідати, молодице! — розказала мені всі там порядки і навчила, що й як, тай покинула мене саму в хаті.

На обід прийшов і чоловік її з крамниці, — такий високий, чорнявий, у синій чемерці, очи йому веселі й бистрі. Поклонивсь мені, тай каже! — Гляди-ж молодичко, шануй ся то будемо сватами і братами!

Спасибі йому, розважив мене трохи тим словом добрим. Тяжко робила я, — Боже як тяжко! Цілісінький день у роботі: одно ще не скінчу, вже друге мене дожидає. Стара й сама годинки не посидить дурно; а дочка була вже така вигадчиця, що нехай Господь боронить! Сходить сонечко — вона вередує. І те не добре, і те не до ладу, і не так говориш, і не так ходиш. Та колиб же на мене одну, а то й на свою рідну матір гримає: — Чому, — каже, — в нас не так, як в Іваненковських панів, що в усіх усе по панськи, любе й миле, а в нас усе по мужицькому? Я, — каже, — так жити не можу! Тай сяде плакати. Мати вговорює, аж падає коло неї: — Не плач, дочко, не плач! Бог дасть, і в нас по панськи буде!

А батько таки просто було каже: —

Ой, дочко, не дурій! Що се ти химеруєш, якісь панські розкоші все вертять ся в тебе на думці. Гляди, щоб з тебе добрі люди не сміялись!

Вона тільки плаче та в руку його цілує.

— А що? — каже було до жінки, — Бог нас покарає, що ми так дитину розпустили! Не буде їй добра у світі, коли такою вередницею зістанеть ся. Не потурай їй, жінко, бо каятись будеш! Чому ти її на розум не навчиш! Тиж мати, ти перша порадниця. Вона в тебе увесь день божий сидить та гави ловить, і за холодну воду не візьметь ся. Ти все за богатшими пнеш ся; придивись лишень, то й побачиш, що нізачим гнатись. Так повелось тепер, що аби на переднїх колесах добре, а на заднїх і не знати що.. Коли жалуєш дитину, то навчай грозьбою, коли не можна просьбою.

А дочка не дуже то й слухає матери: загне голову як муштровий кінь, тай вийде з кімнати.

Послав Бог їм лихо: захорував господар і вмер. Як умирав, поклікав дочку, тай каже: — Доню моя мила, доню моя люба! Богацько ти мене журила, та нехай тобі Господь дарує! Послухай ся мене хоч тепер, не пни ся в пани, не гордуй своїм родом. Твій рід хороший і величний: не плодив нї злодіїв, нї душогубців, як инші богаті роди. Живи, доню, як Бог тобі дав, шануй стару неньку. Нехай би ти коло неї впадала, а не

вона на старости літ коло вередливого дівчати... Послухай ся доню!

Вона тільки плаче та в руки його цілує. Поблагословив її та знов питає! — А що доню памятатимеш мій заповіт тобі?

— Памятатиму, татоньку милий!

Поховали його на Скавиці. Народу зійшло ся, міщан, що ніде було й орішку впасти. І не чула, щоб хто лихим словом обніс нашого покійника; всї царства божого йому жадають: такий добрячий був чоловік!

IX.

От дївчина й схаменулась була трохи і матері поможе в чому, і до мене по людськи заговорить. А там як почали вчащати якісь приятельки, верхоумки, то й звели її нї на що: і дома не сидить ся, і робити вже годї — всеб у гостину, та у гостину. Як в дома то до півдня буде вбиратись, та щоб убранє все нове та хороше на їй було. начепляє на себе всього, що треба, а чого й зовсїм не треба, як на кілок у коморі. Аби трохи в матері забрящало в калиточцї, зараз і почне вимагати; а мати така, що послухає і оддасть, та потім нікому так гірко, як менї, бо стара хоче те у хазяйстві навернути, що дочка витратила, — тай відітхнути менї не дає: роби, тай роби, тай роби!

Дав Бог весну, віє теплом, із стріх вода капле, сонечко веселенько світить, тане снїг, задзюрчали по вулицях струмочки, садки за-

зеленіли... Стали на прощу люди сходитись. Звідки вже не тягнуть ся у той Київ що весни! Прийшли і з нашого села: якось у базарі вглядїли мене й пізнали.

— Як же Господь милує? — питають ся. — А твій брат дуже на тебе гніваєть ся. Їздив за тобою в Демянівку, та там дознавсь, що ти аж у Київі. — „Коли вона така, — каже, — що мене кидає, як лихого пана, що їй не жалко, то й я одцураюсь її!"

— А як вони живуть? — питаю. — Чи здорові, чи живі усї дїточки? Чи гаразд у них у господї?

—Де там! Такі стали голі, як турецькі святі! Чогось не ведеть ся їм, — Господь їх святий знає, що то таке! Може то ваші сльози їм відливають ся. Зубожіли так, що часом і хлїба позичають.

— Земляки мої любі, — кажу їм, — як би то менї вас іще побачити? Чи не зайдете до мене? Я маю де що братови переслати, то будьте ласкаві, візьміть.

— Добре, — кажуть, — на ранок наготуй, то візьмемо.

—Я вже пять карбованцїв грошима загорювала та ще скриньку: то хустку купила, то сорочок справила кілька. От, узяла я ті гроші в калиточку, чотири карбованцї братови післала, за пятого купила то намистечка дївчаткам, то сережечки, то хрестики хлопцям, то перстеники, і стрічок, і спідничку, старшенькій небозї, — нехай мене згадують,

кохані діточки!

Провела земляків тай з думки мені не йде братова біда. — Боже мій милий! Може справді се йому мої сльози одливають ся. Нехай же Мати Божа прощає мене грішну, що я свойому рідному братіку лихо наплакала! Тай плакати мені не гоже: є й нещасливші від мене, і убогі і недужі, та живуть, а я й здужаю, дякувать Господеви, і зароблю собі хліба шматок і сорочку. Се мене й Господь не помилує, коли впаде хоч слізка з моїх очей за себе самую. Коли вже плакати, то за брата, що в його й жінка, й дітки дрібненькі.

Надумалась я та ніби мені й працювати веселійше стало. Як вже гордувала, як орудувала мною панночка, а перетерплю. — Може ласкавостю своєю та покірливостю втихомирю її, — було думаю; та не така то вона вдала ся! Бачить, що корю ся, та ще гірш мене зневажає, а далі й бити вже поривалась.

—Бог із вами! — кажу, — нехай хто инший вам служить, а я не хочу. Мене зроду ніхто ще не бив, та Бог мені дасть, що й не буде бити ніхто поки віку мого!

— А ми тобі грошей не дамо! Добудь місяця. Не дослуживши не смієш кидати: ми гроший не дамо!

— Та ви з моїх гроший не забогатієте; а я бідна не буду. Не віддасте, то мені Бог віддасть.

Стара почала вмовляти: зістань ся, — бо жалувала мене, що я їй щиро робила, не лінувалась і слухняна була, — от як той товкач: що мені загадають, те й зроблю.

X.

Коли ми тут сваримось і миримось, у ворота хтось возом заїзджає. Глянула тай очам своїм віроньки не йму. Се-ж мій братічок ріднесенький!

Вибігла до його: — Братіку мій, соколе! А мені казали, що ти дуже вгнівавсь на мене!

—Ні, сестро моя рідна! — говорить. — Так уже я звів ся, що ані гніватись, ані жалкувати ні на кого не маю! Нужда мене зістаріла і звялила.

Бачу я з першого погляду, що він зовсім із лиця спав, аж почорнів. А який же то парубком був! І веселий, і повновидний, як місяць... Так мене й облили сльози.

— Чого тебе Господь приніс, брате?

— Здумав собі, тай поїхав. Дуже вже сум великий мене напав. Хотів тебе побачити і світу божого повидати.

Сіли ми в брамі, тай говоримо собі, журимось, і час нам не змигнеть ся. Він мені оповідає, яке в його убожество настало, і як жінка, хоч і любить, та неспокійна дуже, як діточки ростуть і мене згадують. Почули від людий, де я і що, як проживаю, то раділи так, що Господи!

Я й кажу йому: — Братіку мій коханий! Ти в мене один в світі: ти в мене й батько і дитина, поки здужаю працювати, працюватиму для тебе та для твоїх діток. Нема в мене тепер нічого, тільки два карбованці заробила в панів, та не знаю чи віддадуть, а хочу я згодити ся на рік. Вони мене вмовляють остатись, то нехай дадуть мені наперед гроші... От візьмеш, тай справиш собі що там найхутше тобі треба.

— Спасибі, сестро! — А сам аж руки заламує.

Я пішла до панів. Тільки на поріг, а стара й питає: — Чи останеш ся? Що те лихо згадувати! — каже. — Моя дочка ніколи тебе обіжати не буде: се вона так щось із нездоровля.

— Та коли ти обіжаєш ся, — промовила дочка, — то я й не доторкнусь до тебе.

А як же мені панночко не обіжатись? Хиба се ви мене пожалували, чи що, щоб я вам дякувала?

—Та вже годі! — перебиває стара. — Годись на рік. Що схочеш?

— А я схочу двайцять карбованців, — кажу. — Дасте, то зістанусь, а ні то піду де у друге місце служити. І гроші хочу всі наперед.

Вони почали торгуватись: і дуже дорого, і гроші не можна разом. А я, як сказала, то й не відступаю ся свого слова.

— Ну, — кажуть, — нічого з тобою

робити! Дамо двайцять рублїв, тільки не всї разом. Давай свою бумагу, а тобі ось пятнай цять карбованцїв.

— Візьму, — думаю собі, — хоч пятнай цять: йому тепереньки дуже потрібно. — Віддала ту бумагу, що пан отець менї дав, узяла гроші, подякувала, тай до брата.

— На, — кажу, — братїку мій! Нехай тобі на добре поживанє будуть!

Побув він зі мною два днї. Весело було й прокинутись, що побачу його, поговорю. Що то рідне та своє!

Служу таки в тих самих панів. Іще два місяцї менї до року зістало ся. Важко, Боже, як — ледачому годити! Та вже напялась, як продалась, — треба служити! А добуду року, то може дасть менї Господь, що добре місце натраплю собі. Аби схотїв, то знайдеш на свої руки муки!

МАРКО ВОВЧОК

КОЗАЧКА.

Жив у нас у селї козак Хмара; богатир був! Що було в його поля, худоби, що всякого добра! Не дав йому Господь дїточок купочки, уродилась дївчинка одна-одним, як сонечко в небі. Випестили її, викохали хорошу й чепурну, і на розум добрий навчили. Уже шіснайцятий годок минає Олесї, вже й свати почали в хату навертатись. Старі дякують за ласку, частують, а дочки не змовляють: — Ще нехай погуляє, то буде чим дївуванє згадати. Ще не час головку молоденьку на господарстві клопотати; нехай погуляє дївчиною.

А що вже женихів було, Боже мій милий! Де вона пройде, то як рій гуде! Тай дївчина-ж була! Велична, хороша, до всякого привітна й ласкава: і заговорить, і засміється, і пожартує; а де вже помітила що незвичайне, то так гляне, наче холодною водою зіллє, і одійде собі геть.

Жила в батька-матери, не знаючи горя, анї лиха. Сказано, як молоде, то й гадок не має; тільки й думки, як би погулять весело. Та вже як там хороше й розкішно не жило

ся, треба було й їй свого лиха відбути. Занедужала перше мати, таки вже старенька була похиріла неділь зо дві, тай переставилась. За ненькою й батько помер з нудьги та жалю за вірним подружжям, що з нею молодий вік ізвікував.

Осталась Олеся сиротою. Плакала-плакала, та треба було привикати. Добрі люди її не забували: то стара тітка прийде, розважить, то дівчата прибіжать, нащебечуть; а коли, то й за собою витягнуть. Дождала осени. Свати й не переводять ся в Олесиній хаті: одні за двері, другі на поріг. А вона все то відмовляєть ся то тим, то сим.

— Чому не йдеш заміж, Олесю? — питає стара тітка. — Женихів у тебе, хвалити Бога, як цвіту в городі, хоч греблю гати. Чого-б то тобі гордувати? Парубки-ж у нас, як орлята: жваві, молоді. І старече серце радіє, поглядаючи на них, а щоб то молоде дівоче німіло й до жадного не хибнуло — я вже й не знаю, який се тепереньки світ настав!

— Тітко серденько! нехай я ще погуляю.

— Пора, пора, моя дитино! Послухай старечої сувори. Самій тобі веселенько, в двох із любим чоловіком іще веселійше буде. А ще хазяйствечком будеш клопотатись. Ти, дякувати Господеви, не кріпачка; твоя праця не загине дурно.

— Не кріпачка! Ніби то вже, як кріпачка, то й світ завязаний! Живуть же люди!

— Живуть, Олесю, та таке їх житя!

— Як пани добрі, то й люди добрі? Які ще паненята будуть! Тай добрим треба годити, і в добрих заговорюєш для себе хиба три ступні землї на домовину, а в лихих... то нехай Господь не доводить і чути!... Годї й згадувати таке!... Послухай ся, Олесю, тай на весїлї погуляєм. А що вже менї втїшно та мило буде, як пощастить тебе Господь сім'єю, що коло тебе дїточки, як пчілочки коло повного цвіту загудуть!

— Я ще погуляю дївчиною, тїточко! — тай годї.

II.

Аж ось шле свати Іван Золотаренко. Олеся пошанувала любих гостий і рушники подавала.

А сей Іван Золотаренко та був кріпак. Такий то виходив ся хороший, моторний — і не пізнали його, що в гіркому кріпацтві зріс.

Догадались тодї вже всї, кого Олеся дошукала та так і забурчало по селу, мов у джерелї: — Як то можна! Та де се видано! Та хто таке чув, щоб вільна козачка за кріпака віддалась!

Почула стара тїтка та і вдарилась в поли руками: Бодайже я була не діждала таке чути! Дитино моя, Олесю! Схаменись! Та як би жив був твій батько, або мати, краще-б вони тебе в глубокій криницї затопили!

Та їх і кісточки струснуть ся в землї з великого жалю! Що се ти задумала? Та се тобі якісь чари давано!

Так то вже вмовляє стара Олесю, і просить, і плаче.

— Нї вже, тїточко моя люба, — говорить Олеся, — нїчого не поможеть ся: буду за Іваном!

Стара до Петра Шостозуба. Нема, поїхав у ярмарок. — Лихо!... А той Петро Шостозуб та був первий чоловік у громадї, — вже старезний такий, Боже! Як молоко білий.

До Андрія Ґонти — нема. До Михайла Дїдича — нема: усї на ярмарку.

— Ой лиха моя година та нещаслива! Кинусь хоч до Опанаса Бобрика.

Сей дома був. Лежить у садку під грушею, люльку пихкає. Побачивши Олесину тїтку: „Здорові — каже, — були і Богу милі! Чи не на погориджу біжите?"

— Нехай вам Бог помагає, пане Опанасе! Прийшла до вас за радою. Порадьте менї, — несподїване лихо спобігло! Зберіть раду!

— Отсе! щоб то для жінок раду скликати! Вже-б то й громада була, як синиця, без ґлузду! Зберіть ся самі, та яка всїх перекричить тієї й правда буде.

— Ой, пане Опанасе: Се не жіночі прим хи: велике нещастє нам сталось!

Тай оповістила йому все чисто. На що вже веселий, нежурбливий, тай він закло-

потав ся тією подією.

— Еге! — каже, — що то дурне дівча, сказано вже! Коли й вимага якого лиха, то не другому кому, тільки собі власне.

— Ходіть, пане Опанасе! Може вона вас послухає. А не послухає, то звелимо послухати!... Ось і шапка, рушаймо!

Ідуть а на всїх вулицях люди так і снують, аж не потоплять ся, і все до Олесиної хати, — і старі і молоді, і малі навіть собі біжать. Всї вмовляють та просять: — Не йди за кріпака, не йди! Як такого ходу, то лїпше з мосту та в воду!

А парубки обступили хату: — Не дамо дївчини, — гукають, не дамо! Нехай вільна козачка не закріпощаєть ся людям на сміх, а своєму селу на сором!

Та що не вмовляли Олесї, нїчого не помогло. Тільки гірш дївчину засмутили. Слухаючи їх щирої й розсудливої ради, хоч і відмовляла їм, що не вповає анї на худобу, бо має й сама, анї на вільність: — Що каже— по тому що буде вільний, коли не буде любий? — а про те сльози з очий і линуть

— Тебе, дївчино, як я бачу, і за рік не переговориш, а за два не переслухаєш! — каже Опанас Бобрик. — Сказано: жіноцький розум на що добре здатний? От любий, любий, тай годї! А любого того які обсїли, на се не вважаєш! Та що я маю слова дурно тратить ? Вона не слухає! Бувайте-ж здорові, та не спитавши броду, не суньтесь у во-

ду, бо втопитесь!

Се зговоривши, потяг старий до своєї господи, під грушу.

Далї й люди почали розходитись. Осталась в Олесиній хатї тільки стара тїтка плачуча.

III.

Вже й ніч землю обіймає: зійшов місяць і вдарив ясним проміням по білих хатах. Олеся, смутна й неспокійна, відчиняє віконце, дивить ся, — парубки обсїли кружалом її хату: инші гомонять, а декотрі понурі сидять і голів не зводять. Подивилась Олеся, подумала, зачинила віконце і вийшла, а тїтка за нею.

Стала Олеся на високому порозї, та словами промовляє до козаків: — Панове молодцї, — каже, — змалечку зазнаю, що ви були у всякому дїлї звичайні і обачні; не сподївалась я від вас, козаків, таку собі наругу мати! Що ви мене, як вороги, стережете, в неславу сироту вводите! Колиб із рівним змагались, а то з безпомічним дївчам!... Не заживете собі на сьому слави, панове!

— Не сподївались і ми, Олександро, — озвавсь, виступаючи, огрядний, високий парубок, — не сподївались, щоб старого Хмари дочка та з кріпаком поняла ся!

— Коли наші парубки тобі не до любови, було сказати, — почав другий козак, гарний, як іскра, — ми-б тобі знайшли самі:

усю Вкраїну виїздили, та найняли--б!

— Шкода шукати, коли мені Бог уже післав такого, що й до сподоби, й до пари. Яка мені доля судилась, така й буде, не жалкуватиму ні на кого. Хоч рік стерегти мете мене , я на другий віддам ся таки не за кого иншого, як за Івана Золотаренка. Розходьтесь, панове козаченьки, прошу я вас просьбою, не засмутіть гірше мене молодої! Послухайте моєї тітки, її старечої та розсудливої вмови!

— Розходьтесь, соколи мої ясні! — промовляє стара плачучи, — вже нашому лиху нічого не вдієш! Допуст божий, діти!

Парубки погомоніли — погомоніли, тай розійшлись.

А Золотаренкові старости собі розгнівались: Сього не чутно й зроду в добрих людий, — кажуть, — подавали рушники, змовились, — чи годить ся-ж розраювати? Козаки а звичаю не знаєте! Ми хоч і кріпаки, та за себе уступимось!

— Хтож і порадить сироту, відказують старі козачки, — як не ми? Се-б нам від Бога гріх був великий, коли-б ми її не відмовляли від сього лиха. Не послухала — Господь із нею! Буде гірко каятись нерозумна: дівчина тоді згадає нас!

IV.

У ранці йде Олеся дружок збирати; куди вступить, усюди відмовляють, инші аж пла-

чуть. Декотрих дівчат то матери й не пустили в дружки, декотрі й самі не пішли, а які і йдуть, то все зітхаючи та жалуючи Олесю: — Не веселий дівич-вечер у нашої молодої!

От і повінчались; ходять по селу та на весілє запрошують. А тут проти їх саме ідуть люди, — з ярмарку вертають ся. І Петро Шостозуб, і Андрій Ґонта, і Михайло Дідич, і ще скільки людий. Петро з сивою паровицею рушає попереду. Се був дід дуже старий, білий, а про те чуйний, високий і прямий, як явор; очи йому блискучі, як зорі; іде собі покволом тай питає стрічного чоловіка: — А що се за весілє в нас скоїлось?

— А се, — каже той, — покійного Хмари дочка звінчалась із Іваном Золотаренком.

— Із Золотаренком? Та який же то Золотаренко?

— Кріпак, пане Петре! От — Сухомлинського пана підданий.

Засмутив ся старий Шостозуб, дуже засмутив ся і не сказав нічого, а другі так і покрикнули з жалю та з досади.

Тут молодії порівнялись; треба було вже перше всього привитати їх, як Бог велїв. Вони поклонились, на весілє просять.

Петро підняв високу шапку. — Боже вам помагай! — рече. — Нехай Господь щастить долею, щастєм і здоровлєм!

Молоді дякують. — Просимож, добродію шановний, на весілє!

— Ні, молода княгине, не піду до тебе на весілє: не подобна річ мені, старому, по весілях гуляти. Дякую за ласку!

А Ґонта Андрій, чоловік добрячий, тихий був, і каже молодому: — Ой Іване, Іване Золотаренку! Що ти зробив мій друже? Хиба в тебе розум дівочий, що вповав на теперішні часи, а що навпослї буде, не подумав єси, тай запропастив дівчину, і усе її племя-нащадок? Тим то кажуть: Сирота — вільно і втопитись.

Тай похитав сивою головою.

— Чому-ж на весілї не погуляти! — озвавсь Опанас Бобрик, узявшись у боки. — Жаль, та не вернеть ся! Хоч погуляймо!

— Стара необачна голово! — каже Петро, — схаменись! Ти-б приступив гуляти й там, де добрі люди сумують і плачуть вельми!

— Та що-ж пане брате! Плачеш-плачеш, тай ухнеш!

— Не звичайно жартувати, пане Опанасе, — гукнули всї разом, — коли таке дієть ся! Ти свою голову пошануй, коли не шануєш козацтва!

— А нуте лиш, годї вам! От справдї розгримались, як на дурного! Не іти, то й не іти — і не піду; а дочка козача, треба-б і танців козачих; та з вами не зговориш — шкода!

Молоді стоять і очей не зведуть.

— Нехай же Господь дає, долю добру

і талан. Щоб були здорові, як вода, а богаті, як земля! І вік вам довгий, і розум добрий, красні молодята!

Поклонились старі тай рушили собі до домівок, а молоді своєю дорогою пішли.

Засмутились голубята. Ізглянулись між собою: він поблід на лиці, в неї очиці отяжіли слїзми, — і пригорнулись одно до одного.

— Коханє моє! — озвав ся він з тиха, — така в мене думка, що я тобі світ завязав!

— Милий мій, моє подружжє дороге! — відповідає Олеся, — що нам Бог дасть, те й буде! Аби в парі з тобою вік звікувати!

V.

Другого дня пішли панам поклонитись. Не почула Олеся нї привіту, нї совіту, анї любого та веселого погляду не побачила. Пани якісь такі сердиті: а горді — аж надимають ся. — „Будь покірна, — наважають — та до роботи щира!" І чудно й сумно було Олесї таке слухати! А далї й страшно стало. Се справдїшна невільниця вона буде!. І марно її лїта молодії перейдуть, марно пишная краса зівяне в щоденній тяжкій роботї — у неволї!...

Ідуть до господи улицею, — як же глухо та сумно по селу, Боже милий! Спомянула Олеся: Було вона в своєму селї йде — той привитає, другий за здоровлє спитає, декотрий пожартує, инший стане та свій сму-

ток-жаль повістить; і старі гомонять, і молоді і дітвора бубонить. Було тільки сонця краєчок засвітить, уже й бряк, і дзьвяк по селу, рух, стук — живий люд! А тут, хто і стрінеть ся — понурий, неговіркий, печаловитий.

Свекруха рада Олесї, як рідній дитинї: не знає, де її посадити, як пожалувати; та все не розвеселить вона Олесиного серденька. Була стара вже, до того-ж змучена тяжкою працею та недостатками! то й веселої мови від неї не почула молода невістка. То розкаже яку пригоду людську, то на своє нещастє плачеть ся, тільки й добрить, що той світ, нїби вже в сьому пишному, красному світови нема нї добра, нї краси, анї правди.

Коли-б хоч з чоловіком словечко перемовити, так не ввірве й годинки вільної: то те він робить, то те, то іде, то їде, як гість до дому навертає.

А що далї, то все гірше. Почав пан хату відмагати; десь прикупив семю людий, то треба було хати. — „Ти, — каже Золотаренкови, — іди в двір; у тебе не велика семя, а схочеш то й сам собі збудуєш: ти богату взяв”.

Перетягли їх у двір а тут Бог дав дитинку, хлопчик народив ся. Пригорнула Олеся синятко до серця, облили її дрібні сльози. — „Сину мій! дитя моє кохане! Погуляв би ти в світї, полюбував красу і пишність світову, дознав би втїхи й розкоші сьогосвіт-

ньої, та гіркая твоя неволя буде! Ще в сповиточку загримають тебе, змалечку застукають, — не розівєш ся, дорогий мій квіте, і зівянеш у зеленочку!”

VI.

Живе Олеся рік і другий, і третій, і четвертий. Благословив Господь діточками: три сини, як три соколи. А що помучилась вона, що сліз повиливала над ними — Мати Божа! Сказано у дитини заболить пучка, а в матері серце. Іде на панщину, мусить їх кидать, а дітки — одно не говорить, друге не ходить, а трете не вміє сидіти, — дрібненькі, доглядіти нікому, бо свекруху того-ж таки року, як Олеся віддалась, поховали. Пересумує день у роботі, у вечері біжить — що там мої діточки, як? А серце мре... непевна вона, чи діток застане живих і здорових. Хиба таке не бувало, що в одної жінки разом два сини втопилось, граючись коло ставу на березї?

Підросли діти, збулась сього клопоту, так друге лихо приспіло: то пан Семка, то паничі Івася шпірують — не догодив, то пані гримає на Тишка — біг коло неї не вклонив ся. Що дня божого діточки її, як бубон, збиті. А хоч коли й мине день без карности, все неспокійно, все серце смутить ся, все горя та лиха сподіваєть ся.

Тільки що діти літ стали доходити, що вже матері втіха, і поміч, позабирали їх до

покоїв. З того часу не було веселої хвилини, анї спокійного спаня Олесї: і в день і в ночі перед очима чорнявії хлопченята, потомлені, поблїдлі, привиджують ся: самі в покою сидять мовчки, без гуку, без гомону, без забавок, тихенько: аби поворушились, аби словечко між собою зговорили, зараз пани й гримнуть: — Що там за гомін! Ось я навчу вас тихо сидїти! — Сполохнуть ся голубяточка, тай стихнуть.

Що дня божого умиваєть ся Олеся дрібними сльозами: — Дїточки мої! Квіти мої! повяли ви в зеленочку!

Яке було добро — продали а гроші розкотились. Чи мало-ж на таку семю треба? А панї не дає нїчого, та ще й гнїваєть ся. — Ти — каже, — повинна своє мати: ти багатого батька, є всьо доволї! Коли тобі жалко дїтей то зодягай сама, а в мене й без вас богато розходу.

Чоловік з нудьги зовсїм занепав здоровлєм,отупів якось, нїчого йому не страшно, не боязко, не болїзно стало; а перво з великого жалю так було й обмирає. Не один раз Олеся благає його було слїзми зглянутись на дїток — не губити їх, як він у великому горі, не памятаючи себе, стрімголов було кидаєть ся з хати, блїдий, очи блищать, такий що й подивитись на його страшно — та любими словами, ласкою і вгамує його, що було обійме її й дїток, до себе пригорне, тай розілєть ся слїзми.

VII.

Якось горювали в купі, коли з ненаянимка лихо навернулось, та що найтяжче: став пан у дорогу ладитись, аж за Москву, і Івана Золотаренка, з собою брав. І не прохались, бо такий невірний був, немилосердний, що дурно й голову було клонити.

— Діти мої! — прощаєть ся Іван, — прощайте, соколи мої ясні! Шануйте матір, любіть ся із собою, нікого не кривдіть.... прощайте, діточки мої любії! Жінко моя кохана! Не поминай лихом мене безщасного, що втопив тебе в безодню тай покидаю. Відоллють ся мені твої сльози!

Олеся й не плаче, стоїть біла, як хустка, не зведе очий з Івана, не випускає його із своїх рук. А тут пан кричить: — Хутко, хутко! — Пригорнув Іван до серця Олесю в останнє, тай побіг. Тоді Олеся мов до памяти прийшла, схопилась — вже нема, далеко; тільки шил слідом клубочить ся, а коло неї діти плачуть. — Діти мої! — скрикнула, — діти мої! Тепер нема в нас жадного заступника, нема помагача, самі самісенькі зістали ся у світі!...

І справді — було хоч гляне в любії очі, щире слово почує, пригорнеть ся до його, посумують у купі, все було лекше, як мали коло себе прихильну душу, вірне серце; а то зісталась, як та билина в полі. В селі хоч і не без добрих людий, та кождий із сво-

єю напастю змагаєть ся, свою біду оплакує. Звісно вже, панському не те, то друге, а допече; то ніколи чужим лихом бідкатись. Хиба стара тітка прибіжить. Вже стара така зморщена, як сухе яблочко, а все тупає та гомонить, — то хиба вона прилететь ся та поплаче з Олесею, поблагословить її діточок.

Так то проживає Олеся, працюючи без спочинку, без відгалю; так і рік цілий минув, як одна година. Все на панщині, в роботі. Пані така що й відпочити не дасть: роби тай роби! Де вони на роботі, то й вона туди прийде, і столичок за нею винесуть; сяде та все картами розкидає: се вже в неї перша була забавка; сидить, тільки очима обводить то вигукує: — Робіть діло! робіть! не лінуйте ся!

Якось то вирвалась Олеся, пішла до тітки відвідати стару в недузі; а того дня був у селі ярмарок. Бачила Олеся своїх подружок: які-ж то молодиці стали! Так то убрані гарно, а шишнять ся, як повні рожі; і чоловіки коло них, і діточки: декотре коником граєть ся, декотре орішками пересипає, а більшенькі новими чобітьми рипають і весело кождому в вічі поглядають. Олеся стоїть у старій свитині, стоїть сама одна... розлучено її з чоловіком, діточки її стомили ніжечки, заклопотали головоньку, годячи панському племю, як лихій болячці. Нема в їх ні забовок, ані іграшок дитячих, нема й одежинки про святий празник; і мати вернеть

ся — нічого не принесе, щоб їх звеселити, щоб утішити своїх діток!... Такі то думки взяли Олесю; а до неї то Ганна підійде, то Мотря, то Явдоха; всї знакомі ще дївчатами гуляли; і говорять до неї привітно, і про діток розпитують; тая бубличка їм дає, друга маківничка. — Спасибі, спасибі! — вимовляє Олеся, обливаючись слїзми. — Як ви мене не забули, то нехай вас Бог не забуде!

VIII.

Минув і другий рік — від чоловіка нема вісток, як у воду впав. Сумувала Олеся, сумувала та надумала до панї йти, бо їй частенько листи шлють.

Ввійшла до покою; панї сидить і грає на картах, не помітила її приходу. Глянула Олеся коло себе, се той самий покій з дзиґарями, де вона була молодою, убрана, уквітчана, — сама як квіточка свіжа, а теперечки? Боже мій милий! Чи се-ж вона? Стоїть якась пристаркувата молодиця, печаловита боязка... Усе пригадало ся Олесї: — Пропав мій вік молоденький!

Кланяєть ся: — Панї милостива! Будьте ласкаві, скажіть менї, що мій чоловік на чужинї, як проживає?

— Боже мій! скрикнула панї, — збавила менї усе гаданє! Бодай ти добра не дождала! Чого в вічі лїзеш? Чого тобі треба?

— Маєте від пана листи... що там мій чоловік, Іван?

— Яка розумна! Хиба се панови нічого більш писати, як про твого чоловіка? Га? Що він та як він! Служить — тай годі!

— Чи привик, пані милостива, чи здоровий?

Ввійшли паничі, слухають тай оскви-ряють, а пані аж зареготала.

— Та що ти собі думаєш! покрикнула на Олесю, — пан буде мені писати, чи здоровий твій чоловік! Мабуть ти пяна або з роду така навіжена. Іди собі геть, іди! Вижені́ть її!

Паничі кинулись обоє, тай випхнули її за двері.

Вже не побачу Івана і не почую про його, — думає Олеся. — У нещасливу годину пізнали ся і покохали ся!

Коли так неділь дві, або три, прийшов лист від Івана. — Чи живі, чи здорові, — пише, — діти мої любії і ти, жінко кохана? А я то все хворію; вже-б і помер, та зміцняє мене надія вас побачити і свою рідну Вкраїну. Як то ви живете, проживаєте? Шануйте матір, кохані сини мої, любіте ся щиро! Нехай Господь вас усіх благословить! Нічого мені вам гостинця післати: хоч я й ходжу в срібних ґузиках, а про те нічого не маю. Часом пан у гостині сидить, то я голоду вати мушу як не нагодують добрі люди. Що й казати! Кому не було добра з малку, не буде й до останку!

— Таке й тобі щастє, як мені, Іване мій!

— каже Олеся плачучи. — Колиб же я була письменна, я-б до тебе безконечником листи писала, що дня посилала, а теперечки комусь треба поклонитись та попрохати. Чи напишеж так сумно і щиро, як моє серденько чує?

Пішла до дяка просити. — Добре, — каже дяк, — я напишу, а що мені за се буде?

Глянула вона на його: червоний такий, пикатий, веселий, — мабуть гуляти любить і горілку вживає: нема надії, щоб поцінно взяв.

— А що ви добродію, схочете? — питає.

— Що я хочу? Даси два злотих і кварту горілки?

— Добродію! Будьте-ж ласкаві...

— То йди до инших а нас не руш!

— Пишіть, пишіть уже, Господь із вами! Він нашого листу дожидає...

Почала казати, а дяк пише. Більш вона сліз вилила, як словами промовила, та так вже сумує бідна, що дяк тільки головою трясе, а далї й каже: — Чуєте, молодице! Дасьте менї тільки дві двайцятки і кварту горівки?

— Ой добродію! Та будьте-ж милостиві, треба ще писати... іще не все я проказала.

— Я напишу, напишу... годї... а ти не принось двох двацяток, не треба!

— Як же, добродію? Що-ж ви візьмете?

— Нічого! — крикнув дяк ніби з доса-

ди, та зараз стих і каже: Скінчу, та ходім випємо по чарці з горя з лиха.

— Дякую за вашу ласку, добродію, а пити не хочу. Нехай Мати Божа дає вам і талан гарний і здоровлє. Спасибі вам!

— Та давай вже, молодице, я твій лист по почті пущу. Де тобі справлятись!

— А що треба за се дати?

— Нічого. Люде знакомі, то й так візьмуть.

IX.

Післав дяк до Івана лист, та не відомо, чи бідолаха його бачив, бо хутко прийшла звістка від пана, що Іван умер. Та ще писав, щоб слали до його старшого панича і якого там хлопця услугувати. А меншого панича велів на столицю виправляти.

Почав ся клопіт у дворі, збирать паничів у дорогу. Стали й слуг їм вибирати. Як раз напали на Золотаренків. Казали Александру покликати. Тільки тоді й згадали про неї, а то ніхто й не спомянув, яку їй Господь велику тугу послав.

Прийшла вона; пані й каже: — Зряжай синів у дорогу, з паничами поїдуть. — А вона стоїть, дивить ся пані в очі, наче не розуміє: тільки зблїдла як крейда. Пані розсердилась:

— Що ти глуха, — кричить, — чи німа?...

Упала нещаслива, не може й словечка

вимовити, тільки руки здіймає, ридаючи.

Як розлютуєть ся пані, як накинеть ся на неї! — та я тобі й те, і те зроблю! — Так то вже напустилась, неначе вона яку велику шкоду вчинила — свою рідну дитину пожалувала, що вже сам Господь звелів своїх діток жалувати, а її зганили і обидили, і з покоїв вигнали! Що чуло її серце змучене, ніхто того не знав, ніхто й не спитав.

Треба синів на чужину зряджати. Чи вернуть ся вони стару неньку поховати, чи може як їх батенько, самі там поляжуть, що й головки ніхто не оплаче! А може зледащіють її діточки, її соколи ясні, що тепер виряджає хороших, добрих і щирих, а доведеть ся, може, таких побачити, що бодай не діждати нікому! Хто її порадить? Хто на розум добрий навчить? А тут ще недостатки та нужда гіркая, що ні з чим вирядити: ні сорочечки, ні одежинки годящої. Що було, останнє яке добро, продала — діток наділила, і на смерть собі нічого не зіставила.

В останнє спочили сини, а вона пильнує, а вона пильнує цілу ніч над ними, тихо та гірко плачучи. Останню нічку ночують! Скільки то часу мине, поки вона знов побачить любих хлопят, та чи ще коли побачить?...

От уже й сонечко сходить... дзьвякнув дзвонок... Веде Олександра діток, обливаючись сльозами, та все тільки благословляє їх та хрестить...

— Паничики! — промовила до паничів, кланяючись у землю, — будьте милостиві до моїх хлопців!

А паничі й відвернулись.

— Мати Божа! — крикнула Олександра, ридаючи, — я тобі своїх діток уручаю!.. сини мої, сини мої!... — тай звалилась, як трава на гостру косу.

X.

Коли кому вік нещасливий, то й довгий, кажуть; так і Олександрі: прогорювала ще скільки літ сама з малим Тишком. Про старших синів і чутки нема; може, що й пишуть паничі, то пані не скаже.

Пані тим часом село продала та переїхала у місто жити. За нею й Олександра мусіла їхати, і там ще скільки людий. Як би хто знав, або схотів її напоумить, то вона вдовою була-б ізнов на волї, не кріпачка; та що вже тепер по тій волї!

Олександра так занепала здоровлєм, що й робити не здужає, а пані гнівається: „Дурно, каже, хліб мій їси!” А далї вже так розлютувалась: „ Іди собі, — каже, — куди хоч. Коли ти робити не здужаєш, то й їсти не проси. Іди собі з двора і хлопця бери!”

Вийшла Олександра з панського подвіря і Тишка за собою вивела. „О, — каже,— панське дворище! Бодай нічого доброго зроду-віку в тебе не вступило!”

Пішла наймать ся; та щось із тиждень попід тином ночувала, поки собі місце знайшла в якогось коваля. А сей коваль такий, що хоч би й паном йому бути: лихий та сварливий, Господи милосердний! І жінку лає, і дочку; а як спянчить ся, то всї вікном утїкають: зараз битись! Та ще й кричить: — А чому менї жінку не бити, або кого иншого? Треба всїх бити, бо й мене бито! — Хиба я тому винна? — плаче жінка. — А як же не винна? Одно за одного мусить одвічати! — Оттакого коваля викували!

Колиб хто побачив, несе було на гору ведра з водою стара убога жінка, а за нею чорнявий обшарпаний хлопчик скаче, — чи пізнав би хто Олександру, багату козачку, пишну дївчину?

Не послужила й місяця — занедужала; жене коваль з хати. Куди йти? Попленталась у панський двір; тільки що в браму вступає, а панї й стрічає її лихими словами. Що, — каже, — згодувала собі синка злодія! Обкрав твій Семенко панича! Та підожди лишень, підожди! А ти чого прийшла? Не здужаєш? Женїть її з двора, женїть!...

Вивели Олександру з подвіря тай кинули під тином без помочи, саму, із малим Тишком. Плаче біднесенький хлопчик, плаче!

— Боже-ж мій милий! Мій Семенко — злодій!.. Ой Семеночку, Семеночку! Дитино моя добра й щира! Як то менї чути таке за тебе!... Батько-ж тобі наказував... Сину-ж

мій нещасливий! Спомяни свою неньку стару!

А Тишко нерозуміючи, обійма її, та все вмовляє: — Не журіть ся, не плачте, Семко верне ть ся. І Семко, і Івась, обоє прийдуть. Та вмовляючи неньку і заснув коло неї.

XI.

Благословило ся на світ. Прокинувсь Тишко тай пішов просити... Дивить ся Олександра, як її дитина рученяга простягає до людий: як хто конієчку дасть, хто бублика, инший чорняву головку погладить, а инший відіпхне — все бачить Александра...

Коли ось підійшов якийсь муж до неї, тай питає, чого тут лежить, чия вона. Розпитав ся про все. „Ходім, каже, до мене, поки одужаєш", і провів її до своєї господи з Тишком.

Він жив собі з ненькою в купі; удовець був і дитиночку мав маленьку, дочку. Вони міські були, міщане, і заможні, — всього було до схочу. А що вже добрячі, то нічого і казати! За тиждень Тишко налив ся, як червоне яблочко, так і качаєть ся по дворі. Олександра то не натїшить ся, — одужала, відмолоділа.

— Наймись у нас дитини доглядати — кажуть їй, а вона й душею радіє. Нанялась. Живе в їх тихо й спокійно; усе-б добре, та думки про Семка її сушать... — Е, е, — каже хазяїн, — чого журитись? Може ще

не така біда як ти думаєш. Розпитай ся, де він служить. Як у панича, то, має бути, панич простив.

У вечері нишком, щоб пані не побачила, пішла Олександра й розпитала двірських людий. Тільки й чули, — кажуть, — що дуже твого Семка катовано, а таки зоставив панич при собі його.

—А що? — питає хазяїн.

—Та добрі вісти, паночку, — каже Олександра, плачучи, — кращих не почую.

— Годі плакати, небого! Паничі не вікуватимуть на чужині, приїдуть і синів побачиш. То придбай їм що небудь, щоб дякували матері.

А вона вже й скриньку купила, пошила калиточку, та все складає туда гроші: — Се моїм діточкам буде! — думає.

Прийде хазяїн з торгу, то було й кличе: — а іди лише, небого! Ось тобі новенький карбованець, поміняймось на старого.

Біжить Олександра, міняєть ся; дякує йому, Боже, як! Та радіє як та мала дитина. Полюбує ся новенькими грошима, що так аж сяють, і сховає знов діточкам.

Треба хазяїну кудись далеко на хутір виїздити; кличе й Олександру з собою. Та як би то пані пустила!

Іде до пані, щоб бумагу їй дала: а пані: — Не хочу я, не дам тобі бумаги і їхати не пущу. Ти повинна мені платити. Скільки береш?

— Два рублї в місяць, панї.

— То й плати менї два рублї в місяць, так пущу.

— Треба-ж менї зодягнутись самій і хлопця зодягнути.

— А менї треба ще більш від тебе. Ти якунебудь свитину нахопиш, тай байдуже, а нам треба жити по людськи. Як не даси двох рублїв, то й не пущу.

І не пустила.

— Дай уже їй два рублї, — каже хазяїн, — а ми тебе не обідимо.

Так панї вже каже: Хочу три рублї, та, може, й за три не пущу.

Уже й сам хазяїн ходив, просив. — Не хочу, тай не хочу! — Сам і поїхав на хутір. — Бодай, — каже, — таких і не знати, й не бачити, як твоя панї!

XII.

Знов забрала в двір Олександру. Тишка узяла до покоїв, а до матері було й не пустить, хиба нишком прибіжить на годинку.

Вже тяжко нездужала бідна Олександра; лежала сама, і води нікому подать: лежала і смерти дожидала. Не було нікого коло неї, тільки недужий старий ключар панський сидів у хатї.

— Братїку мій ласкавий — промовила Олеся, — покличте Тишка, нехай я поблагословлю свою дитину: уже менї Господь смерть посилає...

— Нема вашого Тишка, сестро: я бачив, за панією поїхав.

— Нехай же його Мати Божа поблагословить! — зговорила плачучи. — Дитя моє кохане!.... Діти мої, діти! Є вас, як цвіту, по усьому світу, тільки вас коло матері нема потомлені повіки звести! Викохала я вас лихим людям на поталу... Де-ж ви, мої голубятка, мої соколики ясні?

Якось старий ключар зміг ся, та людий закликав. Увійшли люди в хату. Вона глянула: — Підведіть мене, добрі люди!

Підвели її; зняла вона з себе калиточку з шиї, тай дала їм: — Се моїм діточкам... шість карбованців... оддайте... Хто має божу душу, навчайте мого Тишка на все добре!... Не обіжайте бідного сироту... (а слїзми так і зрошаєть ся), будьте до його милостиві!... Смерть мене постигає саму... Виховала собі трох синів милих, як трох голубів сивих... та нема й одного коло мене... Сини мої!... Діти мої!...

Та як жила плачучи, так і вмерла плачучи.

А пані така, що й поховати добре не хотїла, не то помянути. Двірські люди самі й поховали і помянули нещасливу.

Хто має серце у грудях, той певно прочитає повість:

Девять братів і десята сестриця Галя

Є се одна з тих чудово гарних повістий Марка Вовчка, незвичайно захоплююча і зворушуюча, а що до краси мови, то з ним не зрівнає ся хиба твір якого будь иншого письменника. **Ціна** ..... **20 ц.**

ДЕ ЛЮБОВ, ТАМ І БОГ.

Льва Толстого і инші оповіданя: З кого ся насміваютъ з того люди бувають. — Посол Петришин. Молодий адвокат. — Ціна ..... **15 ц.**

ДВА БРАТИ.

(З казок братів Ґрімів). Казки братів Ґрімів є такі цікаві, що їх переводять на всї цивілїзовані мови. Ціна **20 ц.**

ДОРОГА ДО ПРАВДИ. ..... **25 ц.**

ДИВНИЙ СОН. — Про чуда св. Дамазія і Панкрація. — Книжка інтересна для кождого, хто хоче пригадати собі старокраєві відпусти. Ціна ..... **10 ц.**

ДОЛЯ ГАЛИЦЬКОЇ СИРОТИ. ..... **10 ц.**

ДЛЯ ІДЕЇ. — Б. Лепкий ..... **10 ц.**

ДЯК — Незвичайно гарне оповіданє — Ціна ..... **20 ц.**

ДОБРИЙ ІНТЕРЕС. — Оповіданє ..... **15 ц.**

ДВА МУЖІ — ОДНА ЖІНКА (Жак Дамур) Е. Золя. **20 ц**

„Жовнїрські оповіданя"

М. Яцкова, се найкращі описи житя і мук українських жовнїрів в австрійських касарнях. Сї оповіданя переведені на всї европейські мови. Ціна ..... **20 ц.**

ЖОВНЇР ОФЕРМА. — Картина з військового житя **10 ц.**

ЖУРАВЛЇ. — Звідки бере земля тепло. — Ціна .. **15 ц.**

ЗБІРНИК БАЙОК ДЛЯ МОЛОДИХ І СТАРИХ. — З образками. — Ціна ..... **25 ц.**

Висилайте замовленє враз з грішми на адресу:

UKRAINIAN VOICE, — Box 3626, — WINNIPEG MAN.

„Перекази Старинного Світа"

Д-ра Демянчука. В книжці є 4 оповіданя про се, що діялось на дворах старинних королів. Ціна ..... 35 ц.

„Причта про Садівника"

та инші оповіданя, гуморески і сатири написані Мстиславм Русом. Сю книжку хай читає так старий проворний чоловік як і молодіж Ціна ..... 40 ц.

ПЕРША ЛАСТІВКА УКРАЇНСЬКИХ ПІСЕНЬ. Є се збірник пісень для дітий — чи то в школї, чи дома, чи для діточого концерту. Пісні співають ся на добре знані народні мельодії. Кожда дитина повинна сю книжку мати. — Ціна ..... 30 ц.

ПОРАДНИК ДЛЯ ЗАЛЮБЛЕНИХ

або „Як писати любовні листи". — Ціна ..... 35 ц.

ПЕЧЕРА ПУСТЕЛЬНИКА АНАНІЇ.

Оповідане з середних віків. Зміст: Вальденбурський замок; Молодість ґрафа Генрика; Третий напад; Печера пустинника; Тихе житє Герміни; замок Фельдсенгайм; Молодий торговщик соколів; Освободжене вітця; Наїзд на Фельдсенгайм; Стріча розлючених; Кінець діло хвалить. — Ціна ..... 25 ц.

ПАЧКАР, — оповідане для народу ..... 10 ц.

ПАПА ЮЛІЙ ПЕРЕД БРАМОЮ НЕБА. — Ціна ... 10 ц.

ПАВЛО ПОЛУБОТОК. ..... 15 ц.

ПАНСЬКІ ЖАРТИ, спомин з останніх часів панщини 40 ц

ПО КОТРІЙ СТОРОНІ ПРАВДА ..... 15 ц.

ПЕРЕКОТИПОЛЕ ..... 15 ц.

ПО ДОРОЗІ ЩАСТЯ. ..... 10 ц.

ПЛАВАЮЧИЙ ОСТРОВ ..... 10 ц.

ПРОРОЦТВА АРАБСЬКОЇ ЦАРИЦІ МИХАЛЬДИ, — котру звали також Сабою. Зміст: Про Сибіллї; про царя Соломона; Трийцять пророцтв Михальди; Пророцтво

Висилайте замовлене враз з грішми на адресу:

UKRAINIAN VOICE, — Box 3626, — WINNIPEG MAN.

ПЕРЕПИСНІ КАРТКИ.

ВЕЛИКИЙ ВИБІР ПЕРЕПИСНИХ КАРТОК.

Тарас Шевченко ..... 5 ц.
Іван Франко ..... 5 ц.
Михайло Драгоманів ..... 5 ц.
Микола Лисенко ..... 5 ц.
Олена Степанівна (кадет-аспірант У.С.С.) ..... 5 ц.
Софія Ґалечківна (у службі У.С.С.) ..... 5 ц.
Запорожці відписують лист Султанови (Репена) ... 5 ц.
Серія з чотирох картоз повісти Тарас Бульба, одна 5 ц.
Цар Петро Великий відвідує Полубутка в вязниці 5 ц.
Гетьман Богдан Хмельницький і його Україна ..... 5 ц.
В Кирилівці рідним селї Т. Шевченка ..... 5 ц.
Гуцульський Танець ..... 5 ц.
Козак прощаєть ся з дівчиною ..... 5 ц.
Гуцул в Карпатах ..... 5 ц.
Великдень в Східній Галичині ..... 5 ц.
Моноґрами і взори до вишивання по ... . 5. ц
Ґонта ..... 5 ц.
Український хор в Ню Йорку ..... 5 ц.
Українські Типи по..... 5 ц.
Взори ґарданів ..... .5 ц.
12 карток українських артисток по ..... 5 ц.
Картки з українськими піснями по ..... 5 ц.
Взори офіцерів укр. армії ..... 5 ц.
Два дурні бють ся а третий дивить ся ..... 5 ц.
Повищі картки ..... 3 за 10 ц., 7 за 25ц., 30 за 1.00

КРАСНІ НАРОДНІ ОБРАЗИ.

Вїзд Богдана Хмельницького до Київа. — величина 22x28
Ціна з пересилкою, оден **$1.50;** за два образи .. $2.50
Тарас Шевченко. — Ціна ..... 50 ц.
Іван Франко ..... 50 ц.
Маркіян Шашкевич ..... 50 ц.
Найбільші Сини України ..... 25 ц.
Мирослав Січинський ..... 25 ц.

Висилайте замовлене враз з грішми на адресу:
UKRAINIAN VOICE, — Box 3626, — WINNIPEG MAN.

ЩИРО-НАРОДНА ЧАСОПИСЬ

СЕ ДІЙСНИЙ

Приятель Кождого Чоловіка!

Канад. Українці мають одну таку часопись п. з.:

„УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС"

яка виходить що тижня в Вінніпеґу, Канада на 12 — 16 сторін і коштує тепер $2.50 на рік. Ся ґазета є тому найбільшою, що від самого початку заснованя аж до тепер обстоювала за справедливістю і пошаною людських прав, чим зєднала собі найбільше число передплатників, а чим не може поведичати ся жадна инша українська часопись ні в Канаді, ні в Америці. Система сеї часописї є така, що зі зростом числа передплатників побільшуєть ся також і обем часописї, тому й ви, стаючи передплатником сеї ґазети тимсамим побільшаєте її і помагаєте ширити просвіту.

„Український Голос" видаєть ся не для марного зиску, а для поборюваня темноти і піднесеня просвіти та добробуту серед Українців на американськім контененті.

ДЛЯ ВЛАСНОГО ПЕРЕКОНАНЯ,

як ви ще не є передплатником „У. Голосу", зажадайте оказових чисел сеї часописи так для себе як і для своїх знакомих. Порівнавши тоді „У. Голос" з иншими часописями, ви побачите, що він дає найбільше матеріялу до читаня, поміщує найновійші вісти з широкого світа, подає поучаючі статї на ріжні теми, а не менше і гарні оповіданя.

Кождому Українцеви потрібна добра часопись, тому ви не зробите помилки, як без дальшого відкладаня зашлете цілорічну передплату на адресу:

UKRAINIAN VOICE

Box 3626, Winnipeg, Man. Canada.